

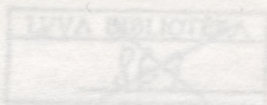
2002-4
87

**LATVIJAS ARMIJAS
IZLŪKDIENESTS**

**Īss dienesta vēstures apskats
1919. - 1941.**

1871
L
L. A. V. J. A. S. A. M. J. A. S.
L. A. L. U. R. D. I. E. N. E. S. T. A.

L. A. L. U. R. D. I. E. N. E. S. T. A.
L. A. L. U. R. D. I. E. N. E. S. T. A.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

020019000

AIZSARDZĪBAS MINISTRIJA
MILITĀRĀS PRETIZLŪKOŠANAS DIENESTS

Godājamais lasītāji!

LATVIJAS ARMIJAS IZLŪKDIENESTS

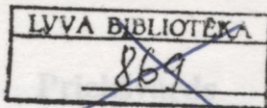
Īss dienesta vēstures apskats

Ar cieņu,

J. Mulznicks

J. Mulznicks

Rīga
Apgāds "Junda"
1997

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302019000

Latvijā. Arī sūtņa Zviedrijā V.Sainā atraine kategoriski
sveiciens ar viņa atstāto arhīvu iepazīstināt vēsturniekus līdz
beidzot to pārdevusi kādam "persiešu tepiku tirgotājam".
Līdzīga novēja ir arī sūtņa Francijā Grosvalda atraine. Kā
sarakstē ar V.Skultūras ministrijas Latvijas redakcijas
vadītājs) apgalvo vēsturnieks V.Zemītis no Zviedrijas
atgriešanās laikā par sūtņa V.Sainā atraine.

Godājamais lasītāj!

Ielūkoties speciālo dienestu arhīvos vienmēr ir bijis
grūti. Vēl grūtāk, ja šo arhīvu nav, jeb pie tiem ir liegta
pieeja. Mūsu gadījumā, uzrakstīt armijai izlūkdienesta
vēsturi, balstoties tikai uz fragmentārām ziņām un
laikabiedru atsevišķām atmiņām ir daudz, daudz grūtāk.

Iespējams, ka šis apskats pamudinās izteikties vēl
dzīvos dienesta darbiniekus, jo "ēnu zonu" ir pārmērīgi
daudz. Tā, ļoti vērtīgas būtu bijušo radio izlūkošanas
speciālistu atmiņas, jo par šo izlūkošanas nozari praktiski
nav materiālu.

Esmu pārliecināts, ka laika ratam griežoties, gaismā
parādīsies arī Latvijas valsts speciālo dienestu materiāli un
nākamajiem vēsturniekiem būs ar ko strādāt. Bet šodien ...

Nododot Latvijas armijas izlūkdienesta apskatu
atklātībā, ceram uz lasītāju atsaukumi un ierosinājumiem.

Ar cieņu,

pulkvedis

J.Muižnieks

Priekšvārds

Pēc Vācijas sagrāves un PSRS sabrukuma par mūsu lielo kaimiņu izlūkdienestu darbību publicēts daudz dažādu materiālu. Ievērojami skopāks ir grāmatu klāsts par Latvijas (1918. - 1940.) izlūkdienesta darbību.

Tomēr nav noslēpums, ka pat autobraucējs nevar braukt uz priekšu neparaudzījies spogulī, kas rāda situāciju braucēja aizmugurē. Tāpēc arī šodien, veidojot Latvijas valsts aizsardzības un drošības struktūras, lietderīgi iepazīties ar arhīva dokumentu klāstu, kas atspoguļo izlūkdienesta vēsturi. Zināmu pārskatu par attiecīgajiem dokumentiem līdz ar komentāriem centāmies sniegt šajā apskatā.

Protams, šis apskats nav "pēdējais vārds" Latvijas izlūkdienesta vēsturē, jo nav noslēpums, ka pēc Latvijas okupācijas 1940. gada jūnijā daļa tās sūtniecību ārzemēs tādā vai citādā veidā turpināja funkcionēt un to arhīvi nenonāca okupantu rokās. Ārzemēs atradās arī vairāki izlūkdienesta vadītāji un darbinieki, to skaitā pulkveži G.Ķikulis, A.Plensners, K.Tirzītis, V.Deglavs un citi.

Tagad, kad Latvija atguvusi neatkarību, it kā nebūtu šķēršļu, lai ar sūtniecību arhīva dokumentu klāstu, kā arī vēl dzīvo vai emigrācijā mirušo dienesta darbinieku atmiņām varētu iepazīties plašākas sabiedrības aprindās Latvijā. 1996.gadā Rīgā šajā sakarībā pat iznāca cerīga grāmata "Trimdas arhīvi atgriežas". No tās uzzinām, ka vairāku dzejnieku, rakstnieku, mācītāju un dažu politiķu atmiņas un sarakste atradušas vietu dzimtenes bibliotēkās un arhīvos. Tajā pašā laikā no profesoru vēsturnieku E.Andersona, R.Kaugera, arī V.Zalcmaņa un Skultāna sarakstes uzzinām, ka pazudis Latvijas ilggadīgā sūtņa Vācijā E.Krieviņa arhīvs, ka pulkveža A.Plensnera meita atsakās ar arhīva dokumentiem iepazīstināt vēsturniekus, vai tos atgriezt

Latvijā. Arī sūtņa Zviedrijā V.Salnā atraitne kategoriski atteikusies ar vīra atstāto arhīvu iepazīstināt vēsturniekus līdz beidzot to pārdevusi kādam "persiešu tepiķu tirgoņim". Līdzīga nostāja ir arī sūtņa Francijā Grosvalda atraitnei. Kā sarakstē ar V.Skultānu ("Brīvās Eiropas" latviešu redakcijas vadītājs) apgalvo vēsturnieks V.Zalcmanis no Zviedrijas atjaunotās Latvijas pirmais sūtnis ASV nelaiķis A.Dinsbergis viņai rekomendējis dokumentus labāk sadedzināt kā nodot atklātībai.

Tādējādi rodas iespaids, ka daļa bijušo trimdas politiķu un viņu tuvinieki netic atjaunotās Latvijas ilgstošai eksistencei, uzskata to par "sezonas valsti". Tāpēc domā, ka arhīva dokumentus drošāk glabāt savas savrupmājas bēniņos vai arī uzticēt "persiešu tepiķu tirgoņiem".

Lai kā arī nebūtu, iespējams, ka šī apskatā publikācija tomēr pamudinās izteikties vēl dzīvos dienesta darbiniekus, kuri atrodas Latvijā vai emigrācijā. Īpaši nozīmīgi būtu, ja izteiktos bijušie radioizlūkošanas speciālisti, jo par šo nozari ir ļoti maz arhīva dokumentu. Tāpat vēlams būtu, ja kāds kaut ko varētu pastāstīt par Politiskās pārvaldes laboratoriju, kas atradusies Rīgas policijas ēkā un specdienestus apgādājusi ar dažādiem dokumentiem. Lieki piebilst, ka Operatīvās darbības likums arī šodien to pieļauj.

No apskata arī redzams, ka bez ievērojamām summām aģentūras vajadzībām, kas bija paradzētas valsts budžetā (Ls100000,- Politiskai pārvaldei un Ls 143000,- Armijas izlūkdienestam) eksistēja ārpus budžeta finansēšana caur Armijas ekonomisko veikalu. Tā kā patreiz neapdomīgi rīkojoties, šī iespēja zudusi, nevajadzētu kautrēties izmantot likumā paredzēto iespēju dibināt dažāda rakstura segorganizācijas. Bet no šī viedokļa raugoties nepareiza liekas nostādne, kas pausta Iekšlietu ministrijas Pretizlūkošanas likuma (1994.g.) projekta 2.panta 2.punktā

paredzētajos ierobežojumos. Šajā sakarībā lietderīgi aizrādīt, ka šodien gan Vācijas, gan arī Krievijas pretizlūkošanas dienesti organizē, koordinē un kontrolē visdažādākās apsardzes un privātdetektīvu firmas. Tās starp citu apsargā gan NATO, gan Bundesvēra iestādes. Tāpat šie dienesti Vācijā palīdz organizēt lielo koncernu (Bošs, Telefunken, Sīmenss u.c.) ietvaros t.s. "austrumu nodaļas", kas veic izlūkošanas un pretizlūkošanas funkcijas.

Beidzot jārunā vēl par kādu nozari, kas gan neeksistēja Latvijas armijas izlūkdienesta struktūrās, bet kas kopš otrā pasaules kara plaši pazīstami kā psiholoģiskā kara vešanas orgāni. Šie orgāni jau otrā pasaules kara laikā atradās izlūkdienestu pakļautībā un vadībā, īpaši "melnās propagandas" jomā, kur informācijas avots tiek slēpts vai maskēts.

Nododot Latvijas armijas izlūkdienesta vēstures apskatu atklātībā, ceram uz lasītāju atsaukumi un ierosinājumiem.

Ar cieņu,

E.Stabiņš

Latvijas armijas izlūkdienests

Īss dienesta vēstures apskats

Ievads

Latvijas valstij nodibinoties, radās nepieciešamība izveidot arī savus izlūkorgānus. Pasaulē daudzās valstīs eksistēja izlūkdienesti ar savām tradīcijām, struktūrām un aģentūru tīkliem. Tomēr veidot jaunās valsts specdienestus pat pēc tuvāko lielo kaimiņu - Krievijas vai Vācijas parauga, nebija iespējams. To darīt neļāva vairāki apstākļi. Viens no iemesliem bija attiecīgo speciālistu trūkums. Tikai daži latvieši bija kalpojuši cariskās Krievijas izlūkdienestā vai žandarmērijā un tikai viens latviešu virsnieks bija beidzis Ģenerālštāba akadēmiju kā izlūks un guvis pieredzi vadot izlūkošanu un diversijas krievu-turku frontes aizmugurē (plkv.V.Ozols, vēlāk ģen. Spānijas pilsoņu karā, otrā Pasaules kara laikā "Sarkanās kapellas" rezidents Francijā, pēc kara pasniedzējs LU kara katedrā). Taisnība, bija ne mazums sociāldemokrātu, 1905. gada revolūcijas kaujnieki ar pieredzi konspiratīvā darbā. Diemžēl, partijai šķēļoties, viņi savā vairākumā pieslējās lielniekiem un pēc Oktobra revolūcijas palīdzēja Krievijā organizēt čekū un izlūkdienestu (Peterss, Lācis un Bērziņš). Neticot mazas tautas iespējai pašiem veidot savu valsti, viņi pieslējās lielnieku kustībai, kura tos izmantoja un samala, tā ka šodien pat viņu kapa vietas nav atrodamas... Valsts reālie apstākļi neļāva gaidīt, kamēr izaugs savi kvalificēti speciālisti. Arī policija (1918. - 1919.gados) atradās vācu rokās. Un tā

Bijušie strēlnieki jutās sevišķi diskriminēti, kaut gan Atbrīvošanas kara beigu posmā 50% vai pat 70% Latvijas nacionālās armijas virsnieku bija kādreizējie strēlnieku virsnieki... Atbrīvotāju vidū bija plaša starp "kalpakiešiem", "dienvidniekiem" un "ziemeļniekiem". "Kalpakieši" izšķirīgajā brīdī 1919. gada janvārī nebija pametuši jauno Latvijas Pagaidu valdību un viņu nelielais pulciņš kopā ar valdību devās neziņas pilnajā ceļā uz Liepāju. Vēlāk kopā ar vāciešiem viņi bija cīnījušies pret boļševikiem Kurzemē un Rīgā.

"Ziemeļnieku" pirmsākums meklējams Igaunijā. Militārā ziņā ziemeļnieki bija panākumiem bagātāki un kopā ar igauņiem (un arī somiem un dāņiem) viņi bija atbrīvojuši Vidzemi un vieni paši noturēja pretlielnieku fronti. Latvijas neatkarības katastrofālajā brīdī 1919. gada jūnijā viņi kopā ar igauņiem karoja pret vāciešiem un tos sakāva, kamēr "dienvidnieku" vairākums izmisīgajā situācijā bija palikuši neitrāli. Ģen. J. Baloža stāvokļa dēļ "dienvidnieku" nopelnus vēlāk nereti izcēla, bet "ziemeļnieku"- noklusēja.

Apsardzības ministrijas Kontroles - informācijas nodaļa

Pievērsoties tiešai izlūkdienesta vesturei, saduramies ar situāciju, kad ir pieejamas vairāku toreizējo dienesta vadītāju un darbinieku atmiņas (S. Staprāna, V. Beķera, B. Kalniņa u.c.), bet maz ir arhīva dokumentu. Tas arī saprotams. Pagaidu valdībai 1919. gada janvārī steidzīgi atstājot Rīgu, daudz kas gāja zudumā. Bet pēc vācu puča Liepājā (16.04.1919.), tās ministriju un iestāžu dokumentus izlaupīja un iznīcināja. Tāpat ir zināms, ka tieši specdienestu

arhīvi Padomju laikā visvairāk cieta no dažādām "izņemšanām" un "tīrīšanām".

Pirmo Latvijas specdienestu kodols veidojās no leģendārā strēlnieku pulkveža F. Brieža vadītās izlūku nodaļas virsniekiem. 1918. gadā nodaļa darbojās eseru terorista un politiķa B. Savinkova pretlielnieku organizācijas "Dzimtenes un brīvības aizsardzības savienības" sastāvā. Tās uzdevumā F. Briedis kopā ar ģen. K. Goperu un Perhurovu organizēja pretlielnieku sacelšanos Jaroslavā un Mūromā. Nodaļas cilvēki veica arī citas pret lielniekiem vērstas akcijas. Iesaistīšanos Krievijas dažādo partiju un grupu iekšējās cīņās latviešu virsnieki (S. Staprāns, J. Bankavs u.c.) vēlāk izskaidroja ar B. Savinkova (kurš toreiz bija ietekmīgs politiķis ar plašiem sakariem Rietumu politiķu aprindās) solījumu balto uzvaras gadījumā Latvijai piešķirt autonomiju Krievijas sastāvā...

Organizācijā, kā F. Brieža tuvākais palīgs, bija cara armijas izlūkdienesta virsnieks Ā. Erdmanis-Birze. Viņš Pasaules kara laikā bija darbojies krievu frontē izlūkdienesta kapteiņa A. Pekas vadībā. F. Brieža vadīto izlūkošanas nodaļu, pateicoties A. Erdmaņa sakariem ar čekas priekšnieku F. Dzeržinski, izdevās legalizēt, kā pret vāciem vērstu pretizlūkošanas orgānu. Kad atklājās patiesība, čekisti F. Briedi nošāva, bet vairāki viņa vadītās nodaļas cilvēki pa dažādiem ceļiem atgriezās Latvijā. To starpā bija arī vlt. S. Staprāns (vēlāk kapteinis), arī vēlākais robežsargu komandieris ģen. L. Bolšteins, vēlākais premjers Bļodnieks, kapteinis Reinbergs u.c. Atklājās arī Ā. Erdmaņa-Birzes divkosīgā loma, kurš atgriezies Latvijā, pārmetās pie vāciešiem un A. Niedras valdības uzdevumā formēja t.s. otro brigādi.

Par savu atgriešanos dzimtenē un tikšanos ar Apsardzības ministru J. Zālīti Staprāns stāsta savā atmiņu

grāmatā "Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules", tajā viņš arī pavēsta par saņemto uzdevumu formēt pirmo Latvijas izlūkdienestu - Apsardzības ministrijas Kontroles - informācijas nodaļu, viņš arī stāsta par jaunā dienesta problēmām, vadot izlūkošanu un pretizlūkošanu Liepājā, frontē un aiz tās.

Kā viena no jaunā dienesta pazīstamākām operācijām bija vācu marionetes, mācītāja A.Niedras nolaupīšana, piespiežot atteikties no premjera posteņa. Vēlāk, kad A.Niedra izbēga, pret S.Staprānu un viņa biedriem tika ievadīta krimināllieta. Šis apstākļi arī bija viens no iemesliem, kādēļ Staprāns ar dažiem virsniekiem devās uz Latvijas ziemeļiem un tā tika pieskaitīts "ziemeļniekiem", kas līdz ar citiem faktoriem ietekmēja viņa turpmākās dienesta gaitas.

Teiktais tomēr nenozīmē, ka mūsu priekšstatiem par šo laiku un izlūkdienesta sākuma posmu būtu jābalstās tikai uz laika biedru atmiņām. Jau 20-to gadu sākumā Iekšlietu ministrija caur savām struktūrām vāca dokumentus, liecības un citus materiālus par Valsts drošības orgānu veidošanos un darbības sākumu. 1925. gadā tā savāktos materiālus apkopoja un laida klajā kā "Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsturi 1918.-1925."

Lai gan grāmata pirmām kārtām vēstī par policijas, aizsargu un robežsargu struktūru veidošanos, tā tomēr īsumā informē arī par izlūkdienesta sākuma posmu, tā toreizējiem uzdevumiem un dažādām struktūrām. Tā, jau 1918. beigās Apsardzības ministrijas struktūrā bija paredzēta Kontroles-informācijas nodaļa, "kuras funkcijās ietilpa ārējā izlūkošana un iekšējās drošības uzraudzība, jo policija atradās vācu rokās". Nodaļas darbība tomēr sākusies tikai 1919. gada marta beigās un tās priekšnieka pirmais ziņojums balstās uz kara ostā apcietināto frontes pārnācēju un

pārbēdzēju nopratināšanas rezultātiem par stāvokli frontē un aiz mugurē. Pēc A.Niedras un baronu puča nodaļa turpinājusi darboties nelegāli: "Tā veica izlūkošanu Golca štābos, centās dabūt no likvidētām Pagaidu valdības iestādēm un ministrijām svarīgākos dokumentus, uzturēja sakarus ar vēl (vācu) neieņemtām (latviešu) komendantūrām, iespieda un izplatīja Pagaidu valdības proklamācijas u.t.t. Nodaļa arī nelegālās darbības laikā sniegusi ziņojumus premjeram, apsardzības ministram un angļu misijai par stāvokli Golca štābos un pārējā Latvijā."

"Iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture" arī vēstī, ka sakarā ar Apsardzības ministrijas reorganizāciju, Kontroles - informācijas nodaļu apvieno ar "ziemeļu" armijas (komandieris plkv. J.Zemitāns) izlūkošanas nodaļu un pakļauj Augstākā Virspavēlnieka operatīvai daļai. Jaunu specdienestu organizē arī "dienvidnieki". Tā, ar plkv. J.Baloža pavēli no 04.07.1919. pie Dienvidu armijas grupas tiek dibināta žandarmērija ar uzdevumu pārņemt vācu žandarmērijas lietas. Tā gan eksistē tikai nepilnu mēnesi, kad to likvidē Augstākais virspavēlnieks ģen. D.Simansons. Tās vietā rodas Iekšlietu ministrijas Drošības departaments, arī tas pastāv tikai līdz 01.11.1919.

Armijas Virpavēlnieka štāba

Operatīvās daļas

Ārējās un Iekšējās izlūkošanas nodaļas

Jāatzīmē, ka neraugoties uz "dienvidu" un "ziemeļu" grupējumu centieniem organizēt katram savu specdienestu, valdība un armijas vadība izveidoja vienotu dienestu - Izlūkošanas nodaļu, par kuras priekšnieku iecēla kapteini

V.Beķeri. Sakarā ar jau minētām "ziemeļnieku" un "dienvidnieku" pretenzijām, drīz notiek vēl viena "pārkārtošanās". Par Virspavēlnieka štāba priekšnieku tiek iecelts plkv. P.Radziņš, par Operatīvās daļas priekšnieku plkv. V.Ozols ("ziemeļnieks"), bet V.Beķerim ("dienvidniekam") atkārtoti tiek uzticēts vadīt Iekšējo un Ārējo izlūkošanu. Šajā sakarībā viņš atceras: "No Ārējās izlūkošanas pienākumiem es drīz atsvabinājos, jo abus izlūkošanas veidus bija ļoti grūti vienā personā savienot, katra nozare prasīja visu cilvēka enerģiju. Ārējo izlūkošanu uzņēmās kapteinis H.Rozenšteins (vēlāk ģenerālis, Armijas štāba priekšnieks), kas šinī nozarē strādāja ar lielu interesi un reti labiem panākumiem". Ārējās izlūkošanas nodaļas štātā uz 15.01.1920. bija četri virnieki un viens kara ierēdnis: nodaļas priekšnieks (kapt. H.Rozenšteins), pr-ka palīgs (kapt. J.Streipa), aģentūras vadītājs un viņa palīgs, kā arī "nopratināšanas" virnieks. H.Rozenšteina pastāvīgais vietnieks bijis kapteinis K.Streipa, kurš pirms pārnākšanas Latvijas pusē vadījis izlūkošanu kādā Sarkanās armijas divīzijā. Interesanti, ka tiklab Ārējās kā Iekšējās izlūkošanas nodaļu vadītāji griezās pie Virspavēlnieka štāba ar lūgumu ieskaitīt vai arī izslēgt no izlūkošanas nodaļām vienu vai vairākus cilvēkus. Eksistē arī H.Rozenšteina izstrādātā "Mācību programma aģentu skolai".

Programmas pirmā daļā paredzēta iepazīšanās ar ienaidnieka un kaimiņvalstu armijām, to formas tērpiem, ar dienesta pakāpēm, bruņojumu u.tml. Rozenšteins raksta par trijiem izlūkošanas veidiem: stratēģisko, taktisko un lauku. Pēc aģentu uzdevumiem viņš tos iedala rezidentos un gājējos. Programmā aplūkoti arī slepenraksta vienkāršākie veidi, pretizlūkošanas pamati, izturēšanās aizturēšanas gadījumā, kā arī tiek paredzēta iepazīšanās ar kaimiņzemēs valdošiem likumiem, kas domāti spiegošanas apkarošanai.

Par to, cik sekmīga bijusi H.Rozenšteina vadītā Ārējās izlūkošanas nodaļas (no 1920.gada novembra izlūkošanas nodaļa) darbība, liecina viņa ziņojumi Virspavēlnieka štābam. Ziņojumi attiecas gan uz atsevišķiem jautājumiem, gan uz frontes un ienaidnieka karaspēka stāvokli un tā izmaiņām. Ziņojumi skar arī pretinieka izlūkdienesta darbību frontē. Te vietā minēt viņa 9.decembra 1919.gada ziņojumu. Tajā viņš atzīmē, ka līdz 1919.gada martam Padomju armijā kā Iekšējās izlūkošanas orgāni darbojušās attiecīgās čekas nodaļas, kuras pakļautas armijas Politdaļai. Pēc speciālas Ārējās izlūkošanas H.Rozenšteina vērtējumā neesot bijusi vajadzība, jo dāsnie solījumi un labi nostādītā aģitācija radīja tautas zemākos slāņos plašu atbalsi un uzbrūkošai Sarkanajai armijai daudz bija brīvprātīgo informātoru. Tomēr solījumu nepiepildīšanās un vispārējā ekonomiskā stāvokļa strauja pasliktināšanās ieņemtajās teritorijās izmainījusi iedzīvotāju attieksmi pret Sarkanā armiju. Radusies nepieciešamība dibināt izlūkošanas nodaļas pie armijām, divīzijām, bet vēlāk arī pie brigādēm. Tālāk H.Rozenšteins sniedz šo izlūkošanas nodaļu štatu sarakstu pie armijām un divīzijām. Viņš arī atzīmē, ka par aģentiem tiek pieņemti komunisti, vai bezpartejiskie, par kuriem galvo partijas biedri vai vietējā partijas organizācija. Pastāvīgo aģentu atalgojums paredzēts 1500,- rubļu mēnesī plus 50,- rubļu par katru ienaidnieka, šinī gadījumā Latvijas, teritorijā pavadītu dienu. Parasti aģenti parādās kā bēgļi, kuri vāciem iebrūkot, atstājuši dzimto pusi un tagad meklē piederīgos. Piefrontes joslā arī kā spekulanti, vai cilvēki, kas izvairās no iesaukšanas Sarkanā armijā...

H.Rozenšteina ziņojumi ar stāvokļa novērtējumu Padomju armijā dalās tā sauktajos, dienas ziņojumos un ziņojumos, kas aptver ilgāku laika posmu Latvijas Krievijas frontē. Ir arī ziņojumi par vispārējo stāvokli un Sarkanās

armijas daļu izvietojumu citās frontēs, arī pie Persijas robežām un Turkestānā... Interesanti, ka "dienas ziņojumi" regulāri tiek piesūtīti arī angļu un amerikāņu misijām. Ziņojumos arī fiksēts, kādas ziņas iegūtas no aģentiem, kādas - nopratinot gūstekņus, kādas - no pārbēdzējiem. Parasti ziņojumi papildināti ar attiecīgām shēmām.

Kādi tad bija Iekšējās izlūkošanas nodaļas uzdevumi un darbība 1919./1920.gados? Par tiem raksta "Latvijas Iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918. - 1925.". Tie arī konceptuāli atspoguļoti Iekšējās izlūkošanas nodaļas priekšnieka kapteiņa V.Beķera sastādītā dokumentā: "Iekšējās Izlūkošanas Nodaļas mērķi un iekārta".

Dokumenta pirmā daļā teikts: "Iekšējās Izlūkošanas nodaļas uzdevums ir atklāt ienaidnieka spieģus, viņa organizācijas, kā arī personas, kuras ar savu darbību palīdz un sekmē ienaidnieka pret Latviju un viņas sabiedrotiem vērstu darbību." Šo uzdevumu sekmīgai izpildei Galvenā nodaļa atver Apriņķu nodaļas, kuras savukārt "slepeni atver lielākajos centros vai nemierīgajos rajonos, karaspēka daļās atsevišķus izlūkošanas punktus. "Punkti" darbojas kontaktā ar vietējām komendantūrām un par savu darbību informē Apriņķa nodaļas ik pēc 7 dienām, ja apstākļi neprasa steidzīgu rīcību.

Galvenās nodaļas struktūra bija:

- 1) Kanceleja un saimniecības daļa;
- 2) Aģentūra;
- 3) Izmeklēšanas daļa.

Kanceleja reģistrēja un apkopoja rajonu ziņojumus, gatavoja attiecīgus pārskatus vadībai.

Aģentūras nodaļā ietilpa vairākas sekcijas. Pirmām kārtām - Kartogrāfijas (vēlāk, Politpārvaldē lietots apzīmējums - Kartotēka). Tajā tika apkopota informācija par ārzemju dienestu aģentiem, kā arī ziņas par personām, kuras

kaut kādā veidā bijušas saskarē ar Iekšējās izlūkošanas nodaļām.

Aģentūras nodaļā ietilpa arī Iekšējās uzraudzības sekcija. Te varētu runāt par pretizlūkošanu pašā dienestā, kas, galvenokārt, nodarbojās ar Apriņķa nodaļu un punktu darbības kontroli.

Šīs nodaļas darbinieki arī realizēja telefona sarunu noklausīšanos un pasta sūtījumu kontroli, kopīgi ar Informācijas nodaļu sekoja aizdomīgiem sludinājumiem laikrakstos.

Aģentūras nodaļa vadīja aģentu darbību. Tiem bija dažādi uzdevumi: iefiltrēties nelegālās organizācijās, pārbaudīt ievāktu informāciju, kontrolēt dzelzceļa stacijas un kuģu piestātnes, apmeklēt publiskus sarīkojumus u.tml.

Izmeklēšanas nodaļa veica izmeklēšanu, arī atkarībā no tās rezultātiem, nodeva lietas kara vai civiltiesām, vai arī, nozieguma sastāva trūkuma dēļ, tās izbeidza.

Galvenās nodaļas priekšniekam bija noteiktas pulka komandiera tiesības. Viņš arī atvēra vai slēdza atsevišķus izlūkošanas punktus un nodaļas.

Priekšnieka palīgiem, Rīgas nodaļas priekšniekam un Izmeklēšanas pārzinim bija paredzētas bataljona komandiera tiesības.

Tiesības arestēt aizdomīgu personu tika dotas jebkuram nodaļas darbiniekam. Tomēr par karavīru vai Valsts iestāžu darbinieku arestu nekavējoties bija jāziņo viņu priekšniecībai. Kopējais nodaļu darbinieku skaits bija no 60 līdz 80 cilvēku, par aģentu skaitu ziņu trūkst. No dokumentiem redzams, ka 1920.gada maijā nodaļa sastāvēja no 28 virsniekiem un kara ierēdņiem. Cits dokuments mūs informē par dienesta štatiem visā Latvijā. No tā redzams, ka atsevišķas Iekšējās izlūkošanas nodaļas eksistēja gan Rīgas pilsētā, gan Rīgas apriņķī, Jelgavā, Tukumā, Liepājā,

Ventspilī, Daugavpilī, Rezeknē un Cēsīs, tās apkalpo 25 virsnieki. Bez tam dienestā vēl strādā 18 kara ierēdņi, kuri ieņem tādus posteņus kā "aģentūras kontrolieris", "satiksmes aģentūras pārzinis", "kolēģijas reģistrators", tāpēc iespējams, ka darbinieku skaits nebija mazāks kā 80-100 cilvēku.

Priekšstats par dienesta štatiem un skaitlisko sastāvu veidojas, iepazīstoties ar stāvokli, kad V.Beķeris pārņēma dienesta vadību un viņa pakļautībā bija tiklab Ārējā kā Iekšējā izlūkošana. Tā, 1919.gada 27.oktobrī Izlūkošanas (vēl apvienotā) nodaļa informē Virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļu par karavīriem, kara ierēdņiem un brīva līguma darbiniekiem, "kuri sastāv Izlūkošanas nodaļas dienestā". To kopējais skaits ir 211 cilvēku. No kuriem: Iekšējās izlūkošanas dienestā 156 virsnieki un kara ierēdņi un 16 brīva līguma darbinieces. Ārējās izlūkošanas dienestā attiecīgi 27 virsnieki un kara ierēdņi un 12 brīva līguma darbinieces. Kā interesanta personība mināms toreizējais leitnants (vēlāk pulkvedis) K.Tirzītis, Ārējās izlūkošanas vadītājs, kurš apmēram divas nedēļas vadīja Informācijas daļu 1940.gadā pēc plkv. F.Celmiņa nāves, t.s. Tautas armijā, bet vācu okupācijas laikā bija Pašpārvaldes Iekšlietu ģenerāldirekcijas Administratīvā departamenta priekšnieks. (Miris emigrācijā.)

Kā un kādos apmēros notika dienesta finansēšana? Kā liecina arhīva dokumenti, naudas pieprasījumus izdarīja Virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļa Iekšējai, Ārējai izlūkošanas nodaļai un Informācijas nodaļai. Tie tika sniegti Armijas Apgādības Priekšniekam. Savukārt, atskaite par izsniegtās naudas izlietošanu slepeniem uzdevumiem tika regulāri sniegti Armijas Kontrolierim.

Priekšstatu par izdalītām naudas summām sniedz 1920.gada 29.martā Galvenās nodaļas naudas pieprasījums 150000,- Latvijas rubļu apmērā par aprīli. Kāds cits

dokuments raksturo izdalīto summu lielumu un samērus Iekšējās un Ārējās izlūkošanas nodaļas vajadzībām: Iekšējās izlūkošanas nodaļas vajadzībām 150000,- Ārējās 70000,- bet Informācijas nodaļai 20000,- plus militāro atašeju reprezentācijai 4000,- Latvijas rubļu mēnesī (pēdējie bija iekļauti Informācijas nodaļas sastāvā). Cits dokuments fiksē, ka Ārējai izlūkošanai izdalīti 86139,- Latvijas rubļi, bet Iekšējai jeb Pretizlūkošanai: 169995,- Latvijas rubļi. Naudas atskaites dokumenti liecina, ka toreiz Iekšējās izlūkošanas vajadzībām parasti izdalīja divas trešdaļas no atvēlētām slepenām summām, bet Ārējās - vienu trešdaļu.

Par ikdienas operatīvo darbu zināmu priekšstatu sniedz Rīgas nodaļas dienas ziņojums dienesta priekšniekam kapt. V.Beķerim. Tas satur ziņas par izdarītiem arestiem un kratīšanām, kā arī informē par cilvēkiem, kuru personība jānoskaidro. Tie ir gan frontes pārnācēji, gan no Ārējās izlūkošanas nodaļas atsūtītie cilvēki. Dienas ziņojumi arī sniedz informāciju par no apcietinājuma atbrīvotām personām un citiem jautājumiem. Savukārt, Iekšējās izlūkošanas vadība (V.Beķeris) regulāri Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas priekšniekam sniedz ziņojumu par stāvokli valstī kopumā un tās atsevišķos rajonos. Tajos skarto jautājumu loks aptver gan krievu, vācu un poļu izlūku darbību, gan cīņu ar bandām, gan pasākumus disciplīnas nostiprināšanai. Tā, piemēram, sakarā ar notikumiem Liepājā 1919.gada decembrī, kur pastiprinājusies komunistu aģitatoru aktivitāte karaspēka daļās (Grobiņas un Aizputes pulkā) V.Beķeris ieteic 500 kareivjus un 15 virsniekus nosūtīt uz disciplināro bataljonu Daugavgrīvā...

Interesanti atzīmēt, ka nevēlamu kareivju un virsnieku nosūtīšana uz disciplināro bataljonu (dokumentos tiek lietots apzīmējums "mācību bataljons") šajā laikā bija pieņēmusi visai plašus apmērus un nereti to dažāda līmeņa

priekšnieki izmantoja, lai atbrīvotos no neērtiem cilvēkiem. Tāpēc 1920.gada janvārī tapa armijas štāba priekšnieka pavēle, "ka turpmāk nosūtīšana uz šo bataljonu obligāti jāsaskaņo ar Iekšējās izlūkošanas nodaļu."

Armijas Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Informācijas nodaļa

Pie Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas darbojās vēl trešais specdienests - Informācijas nodaļa (1919./1921.). Tās priekšnieks bija kapteinis (vēlāk, pulkvedis un militārais atašējs Vācijā) A.Plensners, viņa vietnieks kapteinis (tad pulkvedis un Radioizlūkošanas priekšnieks armijā) P.Kažmers.

Nodaļa uzturēja sakarus ar Latvijas militārajiem pārstāvjiem ārzemēs, saņēma un nodeva tiem informāciju, tajā skaitā arī par ārzemju aģentiem, kuri varētu parādīties Latvijā.

Tajā darbojās šādas sekcijas: Ārzemju un vietējo tautību, Iekšējās kara cenzūras sekcija, Aģitācijas sekcija, Karavīru izglītības veicināšanas sekcija. Interesanti, ka kā cenzori darbojās vēlāk Latvijā pazīstamie rakstnieki un žurnālisti (J.Sudrabkalns, P.Rozītis, A.Erss, P.Ērmanis). Kā "brīva līguma darbinieki" informātori ir arī E.Virza, J.Grīns u.c. Nodaļas štatos 1921.gada sākumā bija 57 cilvēki. Bez tam nodaļai bija pakļauti militārie pārstāvji ārzemēs, Igaunijā, Lietuvā un Polijā - 15 cilvēki. No finansu pārskatiem redzams, ka tiklab nodaļai, kā arī militārajiem pārstāvjiem paredzēti līdzekļi gan reprezentācijai, gan slepeniem izdevumiem, resp. aģentūrai. Tā, piemēram,

militārā pārstāvja Polijā kvartāla budžetā paredzēti 15000,- Latvijas rubļu "neparedzētiem slepeniem izdevumiem".

Ar šo nodaļu arī saistījās V.Beķera plāns par aģentūras bāzes radīšanu Iekšējās izlūkošanas dienestam. Šajā sakarībā viņš raksta: "Vispirms es sarīkoju vispārīzglītojošos kursus Izlūkošanas nodaļas darbiniekiem. Tad tālāk pieķeros vispārīzglītojošiem kursiem karavīriem, uz ko tika komandēti pa 2 karavīriem no katras atsevišķas vienības.

Šajosursos karaspēks pakāpeniski nāca tiešā kontaktā ar galveniem valsts nacionāliem darbiniekiem... Pēc tam šie karavīri savu iespaidu izplatīja visās karaspēka daļās un Latvijas stūros. Kursi notika apmēram 6 nedēļas un šādi kursi tika noturēti vairāk kā seši. Tie saucās: "Armijas Virspavēlnieka štāba operatīvās daļas Informācijas kursi". Kursanti bija savākti no visas Latvijas, vienā ciklāursos tika apmācīti 140 cilvēki (sadalīti 2 rotās). Par kursu programmu priekšstatu sniedz kāds obligāto lekciju saraksts. Tajā paredzēta gan J.Čakstes, gan K.Ulmaņa, gan plkv. P.Radziņa, arī kapteiņu A.Plensnera un V.Beķera uzstāšanās.

Programmā ir arī rakstnieku un publicistu lekcijas par mākslu un literatūru. Tāpat paredzēti kino, teātru un mākslas izstāžu apmeklējumi, braucieni uz Siguldu un Cēsīm.

Kursu laikā to klausītājiem vajadzēja izpildīt speciālu anketu. Tajā bez biogrāfiskiem datiem bija arī jautājumi: Vai kursants mobilizēts, vai brīvprātīgi iestājies armijā? Vai kalpojis Sarkanā armijā jeb Bermonta vienībās? Pie kādām politiskām partijām pieieder, vai kurām simpatizē? Vai domā turpināt dienestu pēc obligātā dienesta beigām? utt.

Tādā kārtā V.Beķera un H.Rozenšteina vadīto dienestu cilvēki guva iespēju atlasīt sev piemērotus palīgus,

ar tiem neuzkrītoši kontaktējoties, kā arī iegūt papildus informāciju par valdošo noskaņojumu dažādās armijas daļās.

Līdztekus šiem kursiem, kuru uzdevums bija atlasīt labākos, V.Beķeris pēc Valmieras gūstekņu nometnes parauga, Daugavgrīvā organizēja pārmācības (soda bataljonu), kur, kā viņš raksta "salasija visus politiski aizdomīgos elementus no dažādām karaspēka vienībām".

Laikam ritot, atklājās arī Iekšējās izlūkošanas nodaļu negatīvie momenti. Par tiem raksta plkv. A.Lasmanis savā grāmatā "Cerības un vilšanās". Interesanti, ka arī kapteinis V.Beķeris nāca pie slēdziena, ka Iekšējās izlūkošanas nodaļas ir kara laika instruments un pats ierosināja tās likvidēt... Viņš arī izstrādāja speciālu likumu par "Iekšējās izlūkošanas nodaļām", kuras darbojas kara laikā. To Saeima pieņēma 1922.gada 17.martā.

Pašu nodaļu likvidācija notiek ar Augstākā Virspavēlnieka 1920. gada 15.novembra pavēli Nr.170. Tajā atzīmēts, ka nodaļu rīcībā esošās lietas par karavīriem nododamas Ārējās izlūkošanas nodaļai, to pārdēvē par Izlūkošanas nodaļu. Civilpersonu lietas nododamas jaundibinātai Politiskai Apsardzei (vēlāk, Politiskā pārvalde). Kāda cita 1920.gada 2.decembra Augstākā Virspavēlnieka pavēle Nr.180, savukārt paredz, ka sakarā ar notikušām izmaiņām, Izlūkošanas nodaļas štati palielinās par 17 vienībām. Beidzot, 1920.gada 2.marta Augstākā Virspavēlnieka pavēle Nr.23 fiksē, ka Iekšējās izlūkošanas nodaļas likvidētas ar 1920.gada 1.decembri, bet to lietas nodotas Politiskai apsardzei un Operatīvās daļas Ārējās izlūkošanas (turpmāk, Izlūkošanas) nodaļai.

Armijas komandiera štāba 3-šā nodaļa

Karam beidzoties, Virspavēlnieka posteni likvidēja. Savu darbību izbeidza arī Virspavēlnieka štābs. Tā funkcijas pārņēma jaunorganizētais Galvenais štābs. Štāba Operatīvās daļas sastāvā pārgāja arī Izlūkošanas nodaļa. Tomēr drīzumā radās pārliecība, ka no Galvenā štāba priekšnieka pienākumiem jāizdala tās nozares, kas tieši saistās ar karaspēka sagatavošanu karam, apvienojot šīs funkcijas vienas personas vadībā un tā ar Valsts Prezidenta pavēli 1924.gada 23.martā nodibina Armijas komandiera posteni, likvidējot karaspēka inspektora amatu. Kā Armijas komandiera palīgorgānu nodibināja arī Armijas komandiera štābu, kas pārņēma Galvenā štāba priekšnieka pirmā palīga funkcijas, Operatīvo un Apmācības daļu. Arī Galvenā štāba Operatīvās daļas Izlūkošanas nodaļa pārtop par Armijas komandiera štāba Operatīvās daļas 3.nodaļu. 1929.gadā abus štābus apvieno vienā, nosaucot to par Armijas štābu. Trešā nodaļa atkal maina nosaukumu un saucās par Armijas štāba Operatīvās daļas Informācijas nodaļu.

Kāda bija Operatīvas daļas struktūra šajā laikā? Tā sastāvēja no trīs nodaļām. Pirmā izstrādāja Valsts aizsardzības plānu, nodarbojās ar mobilizācijas jautājumiem, arī tās segšanu un armijas stratēģisko izvēršanu.

Otrā nodaļa vāca, apkopoja un apstrādāja kara statistikas ziņas par varbūtējiem ienaidniekiem un iespējamiem kaujas laukiem.

Trešā nodaļa - izlūkošana. Vāca, apkopoja un apstrādāja ziņas par varbūtējo ienaidnieku bruņotiem spēkiem... Sekoja iespējamo ienaidnieku militāri-politiskās dzīves norisēm. Nodarbojās ar pretizlūkošanu armijā.

Pārzināja aģentūru un veda kartotēku. Saņēma un norēķinājās par slepeniem līdzekļiem. Pārzināja bibliotēku.

Redzams arī nodaļas sadalījums Ārējā, Iekšējā un Radioizlūkošanā. Pēdējā ir radio peilēšanas grupa un radio kontroles grupa.

Šajā laikā parādās arī instrukcijas par spiegošanas apkarošanu un aģentūras organizēšanu armijā, kā arī par režimu, vērstu uz valsts un kara noslēpumu saglabāšanu armijā. No dokumentu klāsta arī redzams, ka armijā nodibināts zināms režīms attiecībā ar ārzemniekiem. Pirmkārt, jāziņo vai instruktoru un virsnieku tuvinieki nestrādā ārzemju sūtniecībā. Tāpat rakstiski padotības kārtībā jāziņo par tikšanos ar ārzemniekiem. Tā, piemēram, Kurzemes divīzijas štāba priekšnieks plkv. Tone ziņo Armijas komandiera štāba Operatīvās daļas priekšniekam par savu tikšanos Liepājā ar Anglijas konsulu Portera kungu. Parādās arī atskaites formulāri par karavīriem, kuri nolikti "zem slepenās novērošanas"...

Par izlūkdienesta darbības rezultātiem šajā laikā, izmantojot dokumentus, kas saglabājušies, varam konstatēt:

1) Ārējā izlūkošana.

Par tās darbību priekšstatu dod Armijas komandiera štāba 3.nodaļas ziņojums 1924.gada decembrī par "Krievijas militāriem spēkiem pie Latvijas robežas un tuvējā aizmugurē". Ziņojums sastādīts, apkopojot mēneša ziņas. Piecu lappušu garā ziņojumā aplūkoti jautājumi par Krievijas armijas organizāciju pierobežā, par tās izvietojumu gar robežu, apbruņojumu, apgādi un vispārējo politiski ekonomisko stāvokli. Kāds cits materiāls datēts ar 1927.gada janvāri. To rakstījis pārbēdzējs Ņikitins Politiskās pārvaldes priekšniekam par Latvijas izlūkdienesta darbinieka T.Sergučenko darbību Krievijas pierobežā... Par Ārējās

izlūkošanas neveiksmīgām operācijām plašā apskatā ārlietu ministram sūdzas sūtnis Maskavā J.Sesks...

2) Iekšējā izlūkošana (pretizlūkošana).

Tā pamatā bija vērsta pret Latvijas austrumu kaimiņu. Ārlietu ministrijas fondā apkopots izvērsts ziņu klāsts par pasākumiem, kas vērsti pret Krievijas specdienestu darbību Latvijā. No tiem izriet, ka Krievijas armijas izlūkdienestam un "GPU" Ārējai izlūkošanai eksistē divi tīkli, "legālais" un "nelegālais". "Legālā" rezidenti darbojas kā sūtniecību štata darbinieki, "nelegālisti" bija tieši pakļauti Maskavai un to sakaru līnija gāja caur Berlīni... Latvijas pretizlūkošanas orgānu nopelni Krievijas aģentūras neitralizēšanā un apkarošanā šajā periodā apkopoti pievienotā pārskatā. No tā redzams, ka 1922. - 1928.gados notverto un atmaskoto aģentu skaits sniedzās vairākos desmitos.

Pretizlūkošanas orgānu darbība izteiksmīgi aprakstīta arī pievienotajos Politpārvaldes ziņojumos. Šajā sakarībā interesants ir materiāls par Krievijas aģentu, Latvijas robežsargu Šakneru. Par sarežģītākiem gadījumiem, kāds bija Krievijas specdienesta darbinieka Ņikitina pārnākšana Latvijas pusē, kam sekoja Krievijas aģentu masu aresti pierobežā, Politpārvalde sīki informē somus, no pēdējiem pretī saņemot izvērsta konsultācijas.

Runājot par notikumiem pierobežā, nevaram neminēt Latvijas robežsargu un armijas izlūkdienesta darbinieku atkārtotas nolaupīšanas gadījumus. Nozīmīgākais no tiem ir izlūka P.Romaņenko nolaupīšana un ar to saistītā sarakste. Zināms, ka viens no grupas locekļiem, kas nolaupīja P.Romaņenko, bija kāds Maslovskis, kuru izdevās aizturēt. Maslovski notiesāja uz nāvi. Apmēram gadu spriedumu neizpildīja, domājot, ka viņu izdosies apmainīt pret P.Romaņenko. Tas tomēr nenotika. Tad Valsts prezidents Maslovski apžēloja, nāves sodu apmainot pret mūža

ieslodzījumu. Vēlāk Maslovski apmainīja pret katoļu bīskapu B.Sloskānu, kurš atradās Krievijā apcietinājumā.

Arhīva dokumentu starpā atrodami arī materiāli par vācu un poļu dienestu darbību pret Latvijas valsti.

Vācu dienests divdesmito gadu sākumā vēl nav atspirdzis no Pasaules kara sagraves. Vāci spiesti rēķināties ar uzvarētāju diktātu un uzliktiem ierobežojumiem, arī izlūkdieneņa darbības jautājumos. Dienesta finansēšanas jautājumi tāpēc kārtojas ar rūpnieku un banku atbalstu, bet dienesta kadri nereti komplektējas no dažādām bijušo virsnieku un instruktoru brīvprātīgām apvienībām un nacionālpatriotiskām biedrībām.

Aktīvi darbojies arī poļu dienests. Tā palīgi ir poļu skolotāji un katoļu garīdznieki. Viņi projektē visas Latgales vai vismaz Ilūkstes apriņķa pievienošanu Polijai. Tā atbalsta arī poļu muižnieki, kas jūtas cietuši no Latvijas agrārās reformas.

Interesants ir vēl kāds aspekts. Proti, militāras informācijas nodošana ārvalstu pārstāvjiem. Tāds, piemēram, ir dokuments, kuru armijas vadība ar Ārlietu ministrijas starpniecību Berlīnē nodeva angļiem informāciju par mūsu floti. Vislielākās labvēlības režīms tika attiecināts arī uz Japānas pārstāvjiem. Notika arī kontaktēšanās par kādu krievu aģentu caurlaides plānu uz Poliju nolūkā tos kontrolēt. Par sarežģītākiem jautājumiem Politpārvalde regulāri kontaktējās ar somiem, retāk ar igauņiem.

Par Radioizlūkošanu arhīva dokumentu nav. Nav arī materiālu par dešifrēšanu.

Otrā daļa

1929. - 1940.

Kārlis Ulmanis par Latvijas izlūkdieneņu

Pārlapojot Latvijas specdienesta pirmo priekšnieku S.Staprāna un V.Beķera atmiņas, B.Kalniņa memuārus, redzam, ka Latvijas neatkarības pirmajos gados ar K.Ulmani tika saskaņota gan dienesta vadītāju iecelšana, gan atsevišķu operāciju īstenošana. Vēl lielāka loma K.Ulmanim to vai citu valsts dzīves jautājumu risināšanā bija 30-tos gados, kad viņš atkārtoti vienlaicīgi ieņēma premjera un ārlietu ministra posteņus (1931.g. un 1934.g.), bet pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma kļuva par Latvijas politiskās un saimnieciskās dzīves noteicēju. Risinot iekšējās un ārējās politikas jautājumus, viņam nereti nācās iepazīties ar specdienestu savākto informāciju, pieņemt lēmumus par tās izmantošanu. Dabiski, ka tādējādi K.Ulmanim veidojās savi uzskati par attiecīgā dienesta informācijas kvalitāti, par izlūkdieneņu vairāk vai mazāk sekmīgo darbību. Trimdā, rakstot politiskās "Piezīmes" par bijušiem notikumiem, kā arī vēlāk, atbildot uz pratinātāju jautājumiem, viņš atkārtoti pieskaras arī slepeno dienestu darbībai.

Savas piezīmes par Latvijas specdienestiem K.Ulmanis ievada, aplūkojot Politiskās pārvaldes darbību. Viņš raksta: "Politiskās pārvaldes darbinieki un tās aģenti atradās daudzās vietās. Divdesmito gadu sākuma posmā, reaģējot uz daudzu aģitatoru darbību, bija vairāk tiesu lietu un vairums stingru spriedumu - sevišķi par vietējā rakstura informācijas vākšanu.

...Ar piemērotiem paņēmieniem mēs centāmies ar saviem taustekļiem aptvert komunistisko organizāciju darbību, veicinājām strīdus un šķelšanos kreisajās grupās,

pārnēsām aģitācijas smagumpunktus no vienas grupas uz citu. Tas prasīja pastāvīgi paplašināt Politiskās pārvaldes darbinieku tīklu, bet saņemtā informācija, dati par speciālo darbību, uzvārdi un ziņas par katra darbinieka personību glabājās Iekšlietu ministrijas Politiskajā pārvaldē..." Nelegālā kompartija un tās aktivitātes nebija vienīgie jaunās valsts pretinieki.

Šajā sakarībā K.Ulmanis konstatē, ka Politiskai pārvaldei daudz darba sagādāja arī krievu monarhisti, pret kuriem cīnīties mēs bijām apņēmušies saskaņā ar 1920.gada miera līguma noteikumiem. Daudz jau viņu nebija, tomēr laiku pa laikam tie aktivizējās, saņemot no ārzemēm - rietumiem gan norādījumus, gan aģitācijas materiālus. Brīžam viņi pieklusa, lielas aktivitātes no viņu puses jau arī nebija, vienīgi centieni neļaut iznīkt domai par carisko Krieviju... Fakti liecina, ka "krievu jautājumam" tomēr bijusi plašāka rakstura problēma: "Latvijā lielā skaitā dzīvoja padomju emigranti, kurus nebija iespējams nekur izsūtīt, viņus bieži aizstāvēja arī dažādas angļu aprindas. No šiem emigrantiem līdz monarhistiem un to piekritējiem bija tikai viens solis. Viņu nodarītais kaitējums, pasliktinot mūsu attiecības ar PSRS, bija acīmredzams. Tomēr cīņu ar viņiem apgrūtināja tas, ka viņiem bija daudz aizstāvju mazākumtautību un ne tikai to vien vidū... Rīgā pastāvēja arī dažādas krievu biedrības, kuras bija tuvas monarhistiem. Tomēr aizskārt šīs biedrības nebija izdevīgi, ņemot vērā to, ka tad viņas būtu varējušas pārceļt savu darbību un ietekmi uz krieviem Latgalē, kur krievu iedzīvotāji Krievijas robežas tuvumā jau tā bija diezgan nemierīgi. Pārcēlušās uz Latgali, Rīgas krievu biedrības viegli būtu varējušas sākt darboties starp turienes krieviem pavisam pretējā virzienā, nekā tās darbojās Rīgā...

Salīdzinoši grūtāk bija cīnīties ar ārzemniekiem - "informātoriem". Mēs viņus apkarojām, tomēr ar mainīgām sekmēm, jo viņi darbojās ļoti prasmīgi. Kā žurnālists pats kaitīgākais bija amerikānis Donalds Dejs. Uz laiku mums izdevās viņu izdzīt no Rīgas, bet viņš pārcēlās uz Varšavu un beidzamajā laikā atkal periodiski parādījās Rīgā. Viņa informācija par Padomju Savienību bija neobjektīva, lai neteiktu vairāk. Bija kāds vācietis, rūpnieks un baņķieris Šmits, kuram bija atvērtas visas vācu sūtniecības durvis. Viņam vajadzēja atstāt Rīgu dažus gadus atpakaļ. Dažādu apsvērumu dēļ nācies ierobežot arī citu "rietumnieku" aktivitātes.

Akciju bankā Rīgā, kuru pārzināja angļu kapitāls, bija darbinieks Grūbe, somu - angļu izcelsmes cilvēks no Ļeņingradas. Kā informātors viņš strādāja Anglijas labā. Tika nolemts viņu izraidīt no Rīgas, neraugoties uz viņa labajiem sakariem.

Ļoti aktīvi cīņā, galvenokārt pret Latviju, bija vietējie un iebraukušie vācieši. Viņu ienaidis pret jauno valsti, tās likumiem un pasākumiem pieauga ar katru gadu. Viņi rīdija pret Rīgu Vācijas varas iestādes, bet Latvijā - vāciešus pret valsti un tās iestādēm... Vadītāja šajā ziņā bija vācu frakcija un tās līderis barons Firkss. Vēlāk aktīvu lomu uzņēmās t.s. "vācu brālība". Viņi tika vajāti, turēti ieslodzījumā, nodoti tiesai, izsūtīti uz Vāciju.

Ap 1933.gadu parādījās maskēta nacionālsociālistu organizācija, kuras locekļi, galvenokārt, bija jaunieši. Ar šo organizāciju mēs apgājāties tāpat kā ar vācu brālību. Centrālā un vadošā vācu organizācija bija "Vācu tautas apvienība". Tā bija savstarpējās palīdzības biedrība. Biedrība vāca naudu no saviem locekļiem, bet vairāk gan to darīja acu apmānīšanai, jo, pēc viņu grāmatvedības, galvenos līdzekļus

tie saņēma no Vācijas - no Aizrobežu vācu savienības vai no Nacionālsociālistu partijas, bet ne no valdības.

Bija ziņas, kuras pārbaudīt bija grūti, ka daļa līdzekļu aizgājusi draugiem, piemēram avīzei "Latvis" (A.Berga partijas laikraksts) un vēl dažam labam. No politiskā viedokļa vācu organizāciju galvenais uzdevums bija nacionālsociālistisko ideju izplatīšana un aģitācija tikai vāciešu vidū. Tām bija jāveicina neapmierinātība ar dzīves apstākļiem Latvijā, jāprasa jaunas tiesības un privilēģijas...

Līdzīgi vāciešu organizācijām pastāvēja arī poļu organizācijas. To galvenais uzdevums bija cīņa ar visu latvisko un stingra nosliece uz Polijas pusi, latgaliešu un baltkrievu pārpoļošana. Poļu organizāciju aģitācija un propaganda tika veikta Polijas labā, kaitējot Latvijai. Organizācijas gandrīz pilnībā saņēma līdzekļus no Varšavas. Visā bija iejaukta Polijas pārstāvniecība Rīgā. Nemierīgākie poļi tika tiesāti un izsūtīti no Latvijas, vietējiem poļiem tikai retumis tika dota atļauja braukšanai uz Varšavu. Galvenā organizācija vēlāk tika likvidēta."

"Līdztekus Latvijai naidīgām organizācijām jāpiemin arī kāda latviešu politiska organizācija, runa ir par Pērkoņkrustu, kura laiku pa laikam saucās arī Ugunskrusts. Tās līderis bija G.Celmiņš. Šī organizācija radās fašistu ietekmē un vēlāk tuvinājās nacionālsociālistu mācībai. Tā uzturēja sakarus arī ar vietējām vācu organizācijām..." K.Ulmanis šo organizāciju vērtē kā kaitīgu Latvijas valsts interesēm.

Jau no paša sākuma šī organizācija tika vajāta, kaut arī tai bija piekritēji politiskās aprindās. Tās biedri tika tiesāti, ieslodzīti, izsūtīti no Latvijas.

Pērkoņkrusta bāze bija pārlietu šaura. To veidoja dažas studentu korporācijas, savos pamatos vāciska parauga organizācijas, kuras bija novērsušās no tautas masām.

Pērkoņkrusts prasīja Latviju latviešiem, kas pašos savos pamatos bija nepareizi, bet pēc būtības tas nozīmēja nodot Latvijas pārvaldīšanu mazas inteliģentu saujiņas rokās...

K.Ulmanis savās liecībās arī apstiprina Politpārvaldes aģentu iesūtīšanu PSRS teritorijā: "Pret komunistu darbību tika vērstas nežēlīgas represijas... Apstiprinājumu guva vēl kāda cita parādība... Drošības policijas departamenta direktors Fridrihsons uzstājās kā tās vai citas personas aizstāvis, norādīdams uz to, ka attiecīgais cilvēks viņam bijis noderīgs. Tieši šie cilvēki kā komunisti, bet ar Drošības departamenta uzdevumiem, pārgāja robežu no Latvijas uz PSRS un atpakaļ. Šajā jautājumā ar Drošības policijas departamentu sadarbojās arī Robežapsardze".

"Piezīmēs" K.Ulmanis atkārtoti apcerē arī armijas izlūkdienesta darbību. Viņš raksta: "Svarīgu darbu veica armijas štāba Informācijas daļa. Pirmkārt, tā nodarbojās ar politisko novērošanu armijā. Saprotams, ka ne jau mazu uzmanību tā veltīja tieši komunistiskai aģitācijai un citiem politiskās dabas jautājumiem. Pamatojoties uz armijas štāba Informācijas daļas novērojumu rezultātiem, pēc 1934.gada 15.maija tika atvaļināts ģenerālis R.Kļaviņš, kurš šovasar (1940.g.) iestājās atpakaļ armijā... Ģenerālis R.Dambītis, augstākā mērā nelīdzsvarots cilvēks, galvenokārt domājošs par savām personīgām interesēm... Vienlaicīgi tika atvaļināts vēl ap 12 virsnieku..." Informācijas daļai bija arī uzdots sekot, lai tiktu saglabāti militārie noslēpumi. Tādēļ tā aktīvi vajāja cilvēkus, kuri pārkāpa šos noteikumus... vēl nesen notika diezgan plaša tiesas lieta pret kādiem Knopingu un Heini kā vācu aģentiem...

Informācijas daļu diezgan bieži apmeklēja ārvalstu atašeji, kuri bija piekomandēti pie to pārstāvniecībām Rīgā, lai apmainītos ar informāciju nolūkā to iegūt. Saprotams, ka

viņi apmeklēja arī citas štāba un Kara ministrijas nodaļas, kā jau tas pēc viņu dienesta pienākas.

Ārvalstu kara atašeji, protams, daudz interesējās par Padomju Savienību, galvenokārt par tās armiju, tās sastāvu, apbruņojumu, sagatavotību u.t.t. Zviedru, kā arī angļu atašeju interesēja Alandu salu jautājums, sakarā ar PSRS plāniem... Vācijas kara atašejs interesējās par Liepāju, pat par Baltijas jūras vismazākajām zvejnieku piestātnēm un kokmateriālu pludināšanas vietām... K.Ulmani informējuši, ka vācieši regulāri apseko piekrasti: "Ar šādu mērķi tika pat izmantota tirdzniecība ar kokmateriāliem. Bija vērojams, ka attiecīgu šķirņu kokmateriālu iekraušana kuģos un buriniekos notiek ne tikai ostās, bet tieši no krasta, kā arī izmantojot mazo upju grīvas... No Mežu un Muitas departamentiem vairākkārt tika saņemta informācija, ka uz kuģiem atrodas nepiederošas personas. Savu iespēju robežās mēs pretojamies šādām darbībām...". Viņš arī paskaidro, ka Iekšlietu ministrijā izlūkdienestu vadīja Fridrihsons, kuram bija tiesības griezties ar ziņojumiem tieši pie ministra. Es saņēmu un izskatīju viņa ziņojumus, bet neatceros, ka būtu ziņas par aģentiem. Ziņojumi aprakstīja valsts iekšienē veikto darbu. (Pirms Fridrihsona izlūkdienestu vadīja Ozoliņš).

Kara ministrijas izlūkdienesta priekšgalā pēdējā laikā atradās F.Celmiņš (pirms viņa G.Ķikulis). Kara ministrijas izlūkdienests, kā jau agrāk paskaidroju, ziņojumus man nesūtīja, viss palika Kara ministrijā."

Tādā kārtā, ja K.Ulmanis principā atzina, ka devis direktīvas Iekšlietu ministrijas izlūkdienestam (Politiskai pārvaldei), tad no armijas izlūkdienesta darbības viņš distancējās. Atbildot uz pratinātāju jautājumiem, viņš paskaidro: par dažām izlūkdienesta aktivitātēm Balodis informēja viņu un Ministru kabinetu, citās lietās kara ministrs parasti nevēlējās ar savu informāciju dalīties, ne ar

mani, ne ar Ministru kabinetu. Kaut arī šāda nostāja var likties neparasta, bet es neuzstāju, neviens arī nesūdzējās, un, respektējot Kara ministra vēlmi, mēs ar to samierinājamies. Tāpēc mana informācija par Kara ministrijas izlūkdienestu visumā ir pavisam trūcīga, bet par detaļām - nav nekādas."

Čekas izmeklētāji gan 1942.gada februārī uzskata, ka "Izvērstas liecības par savu naidīgo darbību (Ulmanis) pagaidām nav devis..." Tomēr viņš esot vadījis latviešu izlūkdienesta darbību Padomju Savienības teritorijā. Latvijā sankcionējis vācu, angļu un citu izlūkdienestu filiāļu radišanu, kuras veica izlūkošanas darbību Padomju Savienības teritorijā. Atļāvis latviešu izlūkdienestam spiegošanas informācijas apmaiņu ar vācu un angļu izlūkdienestiem par Padomju Savienību..." Uzskaitījis vēl citus K.Ulmaņa "noziegumus", PSRS Iekšlietu komisariāta 3.pārvaldes priekšnieks savā ziņojumā Iekšlietu komisāra vietniekam Merkulovam (notiesātam un nošautam Berijas procesa rezultātā) ieteic K.Ulmani izmantot padomju aģentu iesūtīšanai vācu okupētās Latvijas teritorijā... ar nolūku izmantot viņa vārdu un autoritāti graujošai darbībai vācu aizmugurē. Šajā nolūkā "papildus darbam" ar pašu K.Ulmani 3.pārvaldes priekšnieks ieteic viņu pārvest "uz PSRS IeTK iekšējo cietumu Maskavā". Tomēr līdz pat K.Ulmaņa nāvei 1942.gada 20.septembrim nav nekādu dokumentu, kas liecinātu par šāda plāna īstenošanu.

Latvijas armijas izlūkdienests 30-tos gados

1929.gada otrā pusē notiek Galvenā un Armijas komandiera štāba apvienošana, kas turpmāk saucās - Armijas štābs. Arī izlūkdienests maina nosaukumu. Tā jaunais apzīmējums ir Armijas štāba Operatīvās daļas Informācijas nodaļa. Par nodaļas priekšnieka v.i. (vēlāk priekšnieks) kļūst pulkvltn., (vēlāk plkv.) G.Ķikulis. Nodaļā ir Ārējās un Iekšējās (pretizlūkošanas) un Radio izlūkošanas sektori, to vadītājus attiecīgi sauc par pārziņiem un radio peilētājiem. Pirms 1934.gada 15.maija apvērsuma ar Kara ministru 4.maija pavēli Informācijas nodaļa pārtop par patstāvīgu Armijas štāba Informācijas daļu. Ārējās, Iekšējās un Radioizlūkošanas vadītāji saucās kā attiecīgo nodaļu priekšnieki, bet brīva līguma darbinieks N.Linde - par Informācijas daļas aģentūras vadītāju.

G.Ķikulis jau drīz pēc štābu apvienošanas, kad kļuva par Operatīvās daļas Informācijas nodaļas priekšnieku, saskaņā ar Armijas štāba priekšnieka pavēli, neatkarīgi no Operatīvās daļas, vadīja nodaļu un faktiski bija pakļauts tikai Armijas štāba priekšniekam.

Viņš arī atgādina štāba apgādes daļai, ka viņa vadītā dienesta pārstāvji: "Latgales un Kurzemes divīziju operatīvās nodaļas adjutanti, kā arī Zemgales divīzijas štāba sevišķu uzdevumu virsnieks, lai gan skaitās un atrodas divīziju štābos, faktiski ir Armijas štāba virsnieki un savu dienesta pienākumu pildīšanā padoti tieši Armijas štāba Informācijas nodaļas priekšniekam. Šiem virsniekiem divas reizes mēnesī jāierodas Rīgā..."

G.Ķikulis atrisina arī kādu citu jautājumu: viņš, Armijas štāba priekšnieka uzdevumā, lūdz štāba Administratīvās daļas priekšniekam organizēt "starp

1930.gadā kara dienestā iesaucamiem pilsoņiem vajadzīgo skaitu jaunkareivju, spējīgus izpildīt slepeno ziņotāju pienākumus, iepriekš rūpīgi pārbaudot viņu politisko uzticamību...

Ziņotāju kandidātu sarakstus lūdzu piesūtīt man ne vēlāk kā līdz š.g. 31.decembrim... Būtu vēlams atrast tik daudz uzticamu personu, lai katrā vienībā atrastos vismaz pa 1 slepenam ziņotājam".

Iepazīstoties un analizējot attiecīgo arhīva dokumentu klāstu par dienesta darbību 30-tos gados, to pirmām kārtām varam uztvert kā politisku novērošanu un militāru pretizlūkošanu armijā.

Arī K.Ulmanis savās "Piezīmēs" Armijas izlūkdienesta darbības prioritātes min šādā secībā:

- politiskā novērošana armijā;
- militāro noslēpumu saglabāšana;
- militāro atašeju (kara aģentu) ārzemēs darbības koordinēšana un kontakti ar Latvijā akreditētiem ārzemju atašejiem.

Pēc šādas shēmas savus pārskatus par paveikto dienesta vadība sastādīja jau 20-to gadu vidū. Tā, Galvenā štāba Administratīvai daļai adresētais "Pretizlūkošanas ziņojums" par stāvokli armijā (05.02.26.-30.04.26.) sastāv no šādiem blokiem:

1. Militārā un politiskā izlūkošana armijā;
2. Militārā un politiski-ekonomiskā izlūkošanas darbība Latvijā;
3. Kominternes politiskās izlūkošanas darbība Latvijā;
4. Dažādas pretizlūkošanas ziņas;
5. Slēdziens.

Tā, vienā no ziņojumiem tā pirmajā blokā aplūkoti aizdomīgi gadījumi 4.Valmieras kājnieku pulkā; 7.Siguldas kājnieku pulkā u.c. armijas vienībās, kur aizdomās turētie kareivji un instruktori "nolikti zem slepenas novērošanas". Otrā blokā minētas PSRS sūtniecības darbinieku vadītās spiegošanas operācijas, kurās iejaukts Valsts kontroles revidents Vītols, Venecuēlas konsuls del Burgo u.c. Ziņojuma beigu daļā konstatēts, ka pieaudzis kareivju - dezertieru skaits un aktivizējušās PSRS un vācu izlūkdienesta aktivitātes Igaunijā.

Pulkvedim G.Ķikulim pārņemot dienesta vadību, viņa rīcībā jau bija 20-to gadu vidū izstrādātā "normatīvā bāze", t.i. vadošās instrukcijas par spiegošanas apkarošanu armijā un aģentūras organizēšanu. Bija spēkā arī ierobežojumi virsniekiem saskarē ar ārzemniekiem. 1929.gadā stājās spēkā jaunie noteikumi par valsts un militāro noslēpumu saglabāšanu, bez tam pretizlūkošanas darbinieki saņēma Armijas priekšnieka Hartmaņa parakstītu instrukciju, t.s. "jautājumu listi", pēc kuras pretizlūkošanas dienesta virsniekiem karaspēka daļās jāvadās mēneša atskaites sastādot.

Tā aptver 5 blokus ar 23 jautājumiem:

1. Daļā novērotie karavīru un privātpersonu militārās spiegošanas gadījumi;
2. Kara noslēpumu glabāšana;
3. Pretvalstiskā darbība karaspēka daļās;
4. Vispārējie novērojumi;
5. Ziņas par "zem slepenās novērošanas nolikumiem karavīriem".

30-tos gados parādās daudz aktu par dažādu Informācijas daļas dokumentu, kā instrukcijas, ziņojumi, iepriekšējo gadu virsnieku atestāciju un citu dokumentu

iznīcināšanu. Līdz ar to arhīvā izveidojies zināms "vakuums" par šī perioda dokumentiem, lai gan atsevišķi materiāli atrodami Politiskās pārvaldes, Ārlietu ministrijas un tiesu lietās.

Izlūkdienestam bija savs vārds sakāms arī apbalvošanas jautājumos. Šī dienesta pozitīva atsauksme bija vajadzīga arī, lai virsnieks vai instruktors saņemtu atļauju precēties. Tā, piemēram, no dokumentiem redzams, ka virsdienesta seržants P.Dišlers lūdz "atļaut doties likumīgā laulībā ar pilsoni Kiriļenko Zinaīdu... pēc tautības krievieti... telefonisti Daugavpils pasta telegrafa kantorī". Tālāk seko pretizlūkošanas pārziņa R.Skrituļa lūgums Politiskās pārvaldes priekšniekam pārbaudīt, vai viņa rīcībā nav kompromitējošas ziņas par K., pārbaudes dokumentu klāstā redzamas arī Informācijas nodaļas kartotēkas, slepenās aģentūras izdarītās atzīmes. Pārbaudes ciklu šinī gadījumā noslēdz Zemgales divīzijas štāba sevišķu uzdevumu virsnieks J.Zandersons. Viņš Informācijas daļas priekšniekam apliecina, ka viņa rīcībā kompromitējošu ziņu neesot. K. protot latviešu valodu, politiskās organizācijās nesastāvēt. Lieta nobeidzas ar tai pievienoto laulības apliecību...

Atšķirībā no Politiskās pārvaldes fonda, kur saglabājušies daudz aģentu ziņojumu un aizturēto nopratināšanas protokolu, kā arī aģentu "darba lietas", Armijas izlūkdienesta fondos šādu lietu nav.

Situācija Latvijas un PSRS pierobežā

Arhīva dokumenti liecina, ka pierobežā darbojušies trīs Latvijas specdienesti: Robežapsardzes izlūkdienests, Armijas izlūkdienests ar saviem atbalsta punktiem un posteņiem, kā arī pierobežas Politpārvaldes rajonu un atbalsta punktu darbinieki. Tiem armijas Informācijas daļas darbiniekiem, kuri operatīvi darbojās pierobežā, bija īpašas apliecības. Tajās tika norādītas viņu tiesības. Apliecībā, kas izdota E.Stalgēvičam, teikts, ka viņš "sastāv Armijas štāba Informācijas nodaļas informācijas punkta dienestā kā posteņa priekšnieks. Viņam ir tiesības uzturēties pierobežas joslā, noplatināt pārnācējus un bēgļus, kā arī saņemt no Padomju Krievijas literatūru un laikrakstus". Apliecību parakstījuši Informācijas daļas priekšnieks plkv. G.Ķikulis un Ārējās informācijas nodaļas priekšnieks plkvlt. E.Pētersons.

No Politiskās pārvaldes Daugavpils nodaļas vadītāja Mergina ziņojumiem vadībai izriet, ka 20-tos gados Ārējās izlūkošanas priekšnieks plkv. H.Rozenšteins pierobežā nodarbojies ar poļu aģentu pārsūtīšanu uz PSRS, par ko Mergins norūpējies. Viņš "privāti" un "personīgi" informē vadību, jautājot, vai šāda rīcība ir "Latvijas interesēs"? Jākonstatē, ka Politiskās pārvaldes darbinieku ziņojumos daudz negatīva par izlūkdienesta darbu pierobežā. Tā, kādā no šādiem ziņojumiem teikts: "Pārbaudot 3.nodaļas (armijas izlūkdienests) ziņas par robežapsardzības posteņa priekšnieka E.Andersona un robežsarga R.Ķļaviņa, it kā notikušo sadarbību ar pilsoņiem Gjaču un Molotovu, kuri it kā sastāvēt GPU dienestā, konstatēts, ka pilsonis Molotovs ilgāku laiku sastāvējis kā slepens ziņotājs Daugavpils apriņķa 11.robežapsardzības rajonā... Molotovam izlūkdarbībā palīdzējis pilsonis Gjačs. Abus minētos izlūkus... pārlaiduši pastāvīgi pār robežu posteņa priekšnieks

E.Andersons un robežsargs R.Ķļaviņš, kuri vienlaicīgi ierobežojusi 3. nodaļas Indras posteņa ziņu devēja Namavīra darbību, jo pēdējais sācis izlietot savtīgos nolūkos robežpāriešanas tiesības... Tālāk R.Mergins apgalvo: "Vispārīgā situācija rāda, ka ziņotāju grupa Molotovs, Gjačs, Namavīrs bijuši savstarpēji pazīstami un visā pierobežā abās pusēs zinājuši, ka minētās personas nodarbojas ar kontrabandu un spiegošanu priekš abām pusēm, tādēļ noskaidrot, kurš no viņiem kuru nodevis, absolūti nav iespējams."

Visas šīs jezgas rezultātā Krievijā apcietināts Namavīrs, uz kura liecības pamata GPU (pēc nepārbaudītām ziņām) apcietinājusi 7 cilvēkus)... Jāatzīmē, ka šādus trūkumus tomēr nevaram uzskatīt par raksturīgiem visai robežapsardzei un izlūkdienestam.

No aģentūras ziņojumiem redzams, ka tuvējā pierobežā PSRS interesēs darbojās divi aģentu tīkli. Tie sastāvēja no savervētiem Latvijas robežsargiem un no savervētiem pierobežas vietējiem iedzīvotājiem. Viņi ziņoja par Latvijas Robežapsardzi, tās skaitlisko sastāvu, apbruņojumu, slēpņu izvietojumu, kā arī par viņiem zināmiem pārnācējiem no PSRS vai tādu personu parādīšanos pierobežā, par kuriem ir aizdomas, ka tos sūta uz PSRS. Katrs no šiem tīkliem darbojās autonomi un viens otru kontrolēja.

Bez tam Latvijas un Lietuvas pierobežā darbojās t.s. "Minskas centra" aģenti, kuri nodarbojās ar Politiskās pārvaldes un Latvijas izlūkdienesta dezinformāciju. Parasti šī centra aģenti pēc nelegālas Latvijas robežas pāriešanas kontaktējās ar vietējo izlūkdienesta pārstāvi, pastāstot viņam leģendu: "pārnācēju čeka piespiedusi ar to sadarboties. Tagad nokļuvis Latvijā un redzot, kā šeit cilvēki dzīvo, viņš nolēmis pārtraukt ar čeku sakarus un lūdz Latvijas iestādes

viņam piešķirt politisko patvērumu. Pārnācējs gatavs atklāt, ar kādu uzdevumu viņš sūtīts un tml." Tālāk notikumi varēja attīstīties dažādi: Latvijas Izlūkdienesta pārstāvji notic vai izliekas, kaoticējuši pārnācējam un ar Latvijas izlūkdienesta dotu uzdevumu organizē viņa atgriešanos PSRS teritorijā ... Tā sākās Krievijas un Latvijas izlūkdienestu savstarpējā "spēle", ar nolūku noskaidrot pretējās puses nodomus. Iespējams arī cits variants: Latvijas puse pārbēdzējam piešķir patvērumu, organizē viņa stāstītās leģendas publikāciju presē. Šādā situācijā aģentam paveras iespēja legāli nokļūt zemes iekšienē, ar Latvijas varas iestāžu piekrišanu iekārtoties darbā, sabiedrībā iegūstot cietēja un antikomunista reputāciju, bet pēc zināma laika, saņemot no saviem saimniekiem jaunas instrukcijas, aktīvi pildīt Krievijas izlūkdienesta uzdevumus. Beidzot - Latvijas iestādes pārbēdzēju oficiāli izdod krievu iestādēm, kas gan reti gadījās. Dokumenti liecina, ka Politpārvaldes un izlūkdienesta viedokļi (kā šādos gadījumos rīkoties) bieži ir dažādi.

Dokumenti arī liecina, ka Latvijas un Igaunijas pierobežā, apmēram 30 līdz 70 km dziļumā, darbojās vēl kāda padomju aģentu grupa ar uzdevumu veikt ceļu, upju, tiltu un citu objektu rekonstrukciju. Viņu uzdevums bija noskaidrot, to piemērotību militārām operācijām un radīt datu bāzi topogrāfisko karšu precizēšanai. Ieskatu par šādu aģentu uzdevumiem sniedz igauņu politiskās policijas piesūtītā instrukcija, kas konfiscēta kādam aizturētam padomju spiegam. Latvijas Politpārvaldes aģentūras vadītājs R. Stiglics to pārsūtījis armijas izlūkdienestam. Kāds cits igauņu iestāžu sūtīts materiāls sniedz pārskatu par Krievijas spiegošanas operācijām Igaunijā 1933. gada laikā.

Radioizlūkošana

Ar radioizlūkošanu Latvijas armijā 20-to gadu sākumā nodarbojās elektrotehniskais divīzijs, vēlāk Armijas štāba Operatīvās daļas Izlūkošanas nodaļa. Sākumā tā aprobežojās ar savu radiostaciju kontroli un ārzemju (pirmām kārtām Krievijas) armijas raidstaciju noklausīšanos. Pašas peilstācijas atradās Daugavpilī, Alūksnē, Zilupē, Daugavgrīvā un Liepājā privātos dzīvokļos. Peilaparātu aprīkojumu "Adcoc" un aparatūru izgatavoja rūpnīca VEF.

Dokumenti par nodaļas konkrēto darbību nav saglabājušies. Zināmu priekšstatu sniedz tās ilggadīgā darbinieka, šifrēšanas grupas vadītāja kapteiņa K. Porieša atmiņas. Viņš raksta: "Mūsu armijas Ārējās Izlūkošanas dienests līdz 1932. gadam ziņas par Sarkano armiju vāca caur oficiāliem pārstāvjiem, aģentiem - robežpārgājējiem, sekojot PSRS preseī un uztverot Padomju radiostaciju atklāti noraidītos tekstus, kā arī ar mūsu pašu staciju peilēšanu. Šifrētās radiogrammas nelasīja, jo mums nebija atšifrēšanas dienesta... Angļi un franči mums drusku palīdzēja ar informāciju un par no mums saņemto informāciju maksāja, bet tās bija niecīgas summas, jo mēs nevarējām sniegt svarīgas ziņas".

30-to gadu sākumā Sarkanā armija arvien biežāk pārraidēs lietojusi šifru, bet sākot ar 1932. gadu sākusi šifrēt arī atklāto raidījumu svarīgākās daļas... K. Porietis pēc savas iniciatīvas sācis nodarboties ar atšifrēšanu. Viņš labi pratis krievu valodu un pārvaldījis krievu militāro terminoloģiju. Pēc pirmiem panākumiem Armijas štābs nodibinājis sadarbību ar Polijas ģenštāba radioizlūkošanas dienestu. Ieinteresēti bijuši arī poļi, jo krievu raidītāju bijis daudz. 1932. gadā Porieti komandē uz Varšavu, lai viņš tur apmeklētu speciālus dešifrēšanas kursus. Ar saviem

jaunākiem sasniegumiem poļi viņu nav iepazīstinājuši, tomēr pamatzināšanas turpmākam darbam viņš ieguvis.

Atgriezies Rīgā, K.Porietis sācis nodarboties ar NKVD radiogrammu dešifrēšanu. Tās bijušas vienkāršāk atšifrējamas, lai gan nav devušas militāro informāciju, tomēr izgaismojušas vispārējo situāciju PSRS un atklājušas NKVD darbības aizkulises. Vēlāk viņš apguvis arī armijas ziņojumu dešifrēšanu. Īpaši nozīmīga K.Porieša darbība bijusi padomju - somu kara laikā. Šajā sakarībā viņš raksta: "Mūsu armijas komandieris ģen. Berķis, kara ministram J.Balodim nezīnot, noorganizēja ziņu nodošanu somiem... Pateicoties mūsu sniegtajiem materiāliem... somi ielenca 18. un 168. Sarkanās armijas divīzijas... iznīcināja arī 139. krievu divīziju pie Teljaveri un sakāva 75. divīziju. Iznīcinātas esot arī 163. un 44. divīzijas."

Pēc Latvijas okupācijas padomju iestādes K.Porietim piekomandējušas kādu sievieti čekisti, arī kādu aviācijas virsnieku, viņu uzdevums bijis "klausīties" Vāciju. Tā kā viņu sākumā neaizturēja un nepratināja, viņš sapratis, ka viņa līdzšinējā darbība padomju iestādēm pagaidām bija noslēpums. Vēlāk gan viņš esot meklēts, "bet es nekad nebiju mājās, jo tādu man bija daudz," raksta kapteinis K.Porietis.

Latvijas kara aģentu (militāro atašeju) darbība

Pirmie Latvijas militārie pārstāvji ārzemēs tika nozīmēti 1919./1920.gados Igaunijā, Lietuvā un Polijā.

30-tos gados Latvijas armijai bija 6 kara aģenti: Anglijā, Francijā, Igaunijā, Lietuvā, Polijā un Rumānijā (ar dzīves vietu Varšavā), Zviedrijā, Norvēģijā un Somijā (ar dzīves vietu Stokholmā). 1937.gada sākumā Latvijas valdība

uzskatīja, ka no Berlīnes tā saņem maz informācijas par apstākļiem Vācijā un par vācu nodomiem Baltijā. Kā kara aģentu tur nozīmēja plkv. A.Plensneru, bet viņam palīgos Latvijas telegrāfa aģentūras (LETAS) korespondentu (vēlāk sūtniecības preses atašejs) E.Treigutu - Tāli. Drīz notika arī sūtņu nomaiņa, H.Celmiņa vietā nāca E.Krieviņš, kurš jau bija strādājis Vācijā, Veimāras Republikas laikā.

Visi kara aģenti atradās Armijas štāba Informācijas daļas štatos un algu sarakstos. Arī viņu sarakste un visi ziņojumi gāja caur šo daļu. Kara aģentu ziņojumi aptvēra trīs blokus: informācija par attiecīgās valsts bruņotiem spēkiem, armijas manevriem, izmaiņām vadībā un tml., ziņojumi un priekšlikumi par tradicionālo ieroču vai jaunas tehnikas pirkšanu vai pārdošanu, bija arī ziņojumi par militāri - politiskām vai politiskām aktualitātēm.

Priekšstatu par kara aģenta Vācijā darba aizkulisēm mums sniedz jau minētā E.Treiguta atmiņas "Latvieši, karš ir sācies!". Viņš raksta, ka drīz pēc ierašanās Berlīnē 1937.gadā sūtniecības sekretārs Kalniņš viņu iepazīstinājis ar kādu ukraiņu Stahivu, kurš strādājis Ribentropa birojā. Pēdējais uzzinājis, ka E.Treiguta tēvs dzīvo un strādā Daugavpilī, griezies pie viņa ar lūgumu: "Vai Jūsu tēvs būtu ar mieru palīdzēt kādam ukraiņu kurjeram nelegāli pāriet Latvijas PSRS robežu?" Jo pēdējā laikā bija radušās aizdomas, ka ukraiņu kurjeri, kuri no Polijas nelegāli dodas uz PSRS, vai nu brīvprātīgi, vai piespiesti strādā GPU (čekas) uzdevumā. Tāpēc Rietumukrainā daudzi nacionālisti apcietināti un daudzi projekti cietuši neveiksmi. Ja nu jaunajam kurjeram izdotos nokļūt Ukrainā no citas puses, tad rastos iespēja atmaskot nodevēju un atjaunot sarautos sakarus... Pats Stahivs, gan, lai nopelnītu iztiku, strādājot vāciešiem, tomēr īstenībā cīnoties par brīvu Ukrainu un esot viens no OUN izlūkdieneņa vadītājiem. Ja E.Treiguts

izlidzētu, viņš parādā nepaliktu... Savukārt, E.Treiguta tēvs palīdz jautājumu nokārtot un minētais kurjers uzdevumu izpildījis, atgriežas Vācijā.

Dažreiz E.Treiguts arī savās atmiņās pastāsta par savu sadarbību ar A.Plensneru... Viņš raksta: "Vakar Ravū mani sagaidīja smaidīdams. Paņem papīru un atzīmē! Tas droši vien interesēs Tavu militāro atašeju. Vācu valdība nupat (1937.g.) esot pasūtījusi 250 jaunas lokomotīves, 1000 pasažieru un 1200 preču vagonu, kā arī 800 vieglās un 500 smagās - tanku platformas. Pašreiz Vācijā ir 67500 km garš dzelzceļa tīkls, 2000 lokomotīves, 65000 pasažieru, 40000 preču un 1200 speciālu vagonu, 11000 platformu, kā arī 1800 motorvagonu. Informāciju nodevu A.Plensneram. Arī viņš brīnījās, kāpēc pasūtīts tik daudz smago platformu."

Informāciju par Vācijas bruņotiem spēkiem izlūkdienests saņēma arī pirms A.Plensnera ierašanās Berlīnē. Tā, 01.02.1936. Ārlietu ministrija piesūta plkv. G.Ķikulim apskatu par vācu artilērijas izvietojumu Austrumprūsijā. Regulāri arī Informācijas daļa saņem biļetenu vācu valodā par vācu un franču armijas bruņojumu ("Die Rustungen Deutschlands und Frankreichs. Sondernummer"). Arhīva dokumentos arī atrodam Armijas štāba Informācijas daļai adresētus Politiskās pārvaldes pārskatus: "Izraksti no aģentūras ziņām". To 1938.gada 3.oktobrī parakstījis aģentūras vadītājs R.Stiglics un tajā apkopota informācija par Vācijas bruņotiem spēkiem.

Gan E.Treiguts, gan A.Plensners vāc arī politisko informāciju. Tas pirmām kārtām attiecas uz "Rībentropa - Molotova pakta" slepeno protokolu. Savās atmiņās E.Treiguts to apraksta šādi: "1939.gada 26.augusts, sūtniecībā viņam zvanījis jau minētais Stahivs. Viņš sarunā lietojis kodu, kas nozīmējis, satikties iepriekš norunātā laikā un vietā. Tikšanās laikā E.Treiguts uzzinājis, ka paktam ir

slepen protokols... Gandrīz bez elpas steidzos pie sūtņa (E.Krieviņa). Te piedzīvoju otru pārsteigumu! Sūtnis atklāja, ka viņš jau zin par protokolu un par tā saturu informēts un šo bēdīgo vēsti jau darījis zināmu Rīgai..."

Rikojumu iegūt iespējami vairāk informācijas par vāciešu - krievu vienošanos saņēmusi arī Latvijas sūtniecība Maskavā. Tā, no pievienotā sūtņa F.Kociņa un militārā atašeja plkvln. J.Zālīša 1939.gada 3.septembra ziņojuma izriet, ka ASV vēstnieks Steinhards jau dažas dienas pēc pakta parakstīšanas informējis sūtni, ka slepenais protokols eksistē un ka tas paredz Baltijas valstu sadalīšanu krievu-vāciešu ietekmes sfērā. Savukārt, kara aģents J.Zālītis raksta par Vācijas militārā atašeja ģen. Kestringa apmeklējumu. Kestrings centies viņu pārliecināt, ka Baltijas valstīm briesmas nedraud un par viņu turpmāko nākotni vāciešu - krievu tikšanās laikā vispār neesot runāts. Bez tam J.Zālītis atzīmē, ka Maskavas diplomātu aprindas informētas par rakstu angļu laikraksta "Daily Ekspres" publikāciju, kurā apstiprināta slepenās vienošanās esamība.

Tādā kārtā jāsecina, ka 1939.gada septembra sākumā Latvijas valdība bija informēta par slepenā protokola esamību un tā saturu, lai gan tiklab vācieši, kā krievi to noliedza.

1940.gada pavasarī PSRS militārais atašejs plkv. Zavjālovs izteica vēlēšanos iepazīties ar Latvijas-Krievijas pierobežas rajoniem. Šāda iespēja viņam tika dota, vienlaicīgi uzdodot Politpārvaldei sekot vai nenotiek novirzīšanās no nospraustā maršruta.

Ar līdzīgu lūgumu pie Padomju iestādēm griezās arī Latvijas kara aģents plkv. J.Zālītis, to darījuši arī Igaunijas un Somijas militārie atašeji, lūgdami atļauju auto braucienam uz Kijevu. Šāda atļauja dota vienas nedēļas braucienam (no 20.-27. maijam). Pie kam samērā ātri, jo parasti NKVD

iestādes ilgi plāno un organizē "apsardzību", arī brauciena laiku cenšas iekārtot tā, lai uz maršruta nenotiktu lietas, kas nebūtu jāredz ārzemniekiem. Par brauciena norisi J.Zālītis raksta: "Lai cik neērti arī ir atrasties visu ceļu zem pastāvīgas uzraudzības, bet šejienes apstākļos šāda apsardzība jāuzskata kā pilnīgi nepieciešama... Bez šiem GPU pilnvarotiem vīriem mums pie benzīna tvertnēm būtu jāstāv stundām ilgi, grūti būtu dabūt arī naktsmājas mazākās pilsētās..." Brauciena laikā J.Zālītis kā lietpratējs vērtē ceļu un tiltu stāvokli. Viņš konstatē, ka to stāvoklis slikts, ka "auto transports ārpus šosejas ir gandrīz neiespējams." Ceļā viņš veic arī militāra rakstura vērojumus, pamana lauku un kolhozu stāvokli, konstatē, ka ārpus Maskavas Krievijā smags stāvoklis ar degvielu. Ziņojuma noslēgumā viņš raksta: "Mana šī brauciena mērķis nebija iegūt kaut cik nopietnus militāra rakstura vērojumus, jo tas pie stingras uzraudzības nav iespējams, bet gan diezgan garā maršrutā, sastopoties ar daudziem, kaut arī sīkiem faktiem, gūt plašāku jēdzienu par padomju iekārtas patreizējām labām un sliktām īpašībām vispār." Viņš akcentē, ka, tā kā "Padomju Savienībā visas nozares stingri centralizētas, kļūdas, trūkumi un nekārtības mazos pasākumos raksturīgas arī lieliem mērogiem".

Kara aģentiem nereti nākas nodarboties arī ar politiskiem jautājumiem. To apliecina pievienotais plkvlt. Veckalniņa ziņojums no Tallinas par sarunu ar Igaunijas izlūkdienesta pārstāvi plkv. R.Māzingu par igauņu pretenzijām Latvijai. Militārvēsturnieks prof. E.Andersons domā, ka latviešu -igauņu pretrunu cēloņi meklējami dziļāk - Igaunijas militāri - stratēģiskā orientācijā uz hitlerisko Vāciju. Viņš raksta: "Igaunija paredzēja militāro sadarbību ar Latviju Padomju Savienības uzbrukuma gadījumā, bet noraidīja Latvijas ierosinājumu sadarboties arī Vācijas

uzbrukuma gadījumā". E.Andersons konstatē, ka "igauņi vāciešiem svēti ticējuši"... šo ticību stiprinājuši vācu izlūkdienestiem strādājošie plkv. R.Māzings un V.Sāarsens. 30-to gadu otrā pusē igauņu sadarbība ar vāciešiem ievērojami pieauga. Sākot ar 1934.gadu Igauniju apmeklēja Vācijas bruņoto spēku Virspavēlnieks ģen.fon Blombergs, vēlāk Vācijas ģenštāba pr-ks ģen. Halders, Vācijas izlūkdienesta vadītāji admirālis V.Kanārijs un ģenerāļi H.Pikenbroks, F.Bentivenjs un E.Bentivenjs. Arī Igaunijas izlūkdienesta vadītājs plkv. R.Māzings pēc aiziešanas pensijā pārceļas uz dzīvi Vācijā, 1940.gada 17.jūnijā PSRS okupējot Igauniju, vāci ar kuģi izved dienesta virsniekus un tā priekšnieku plkv. V.Sāarsenu uz Vāciju.

Jāatzīmē, ka plkv. G.Ķikulim adresēti arī daudz anonīmu materiālu. Tāda, piemēram, ir pievienotā informācija par Krievijas zelta rezervēm. Nereti šie materiāli krievu valodā. Dažreiz šādi anonīmi dokumenti aptver desmitiem lappušu pārskatus par "ķaimiņvalstu bruņotiem spēkiem". Kāds no šiem pārskatiem aptver laiku no 1930. līdz 1932.gadam un to ievada 17 jautājumu, uz kuriem pārskata autori domā, ka ir atbildējuši. Starp jautājumiem ir šādi: "Valsts militārā budžeta attiecība pret vispārējo? Kādi militārie izdevumi noslēpti citu resoru budžetos? Krievijas militārā budžeta apjoms, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem? Militārie izdevumi caurmērā uz 1 karavīru? Karavīru algu salīdzinājums: virsnieku, instruktoru, kareivju? Kādas uzturvielas valsts iepērk karavīru uzturam ārzemēs? utt.

Beidzot, kā informācijas avots jāmin armijas vecāko virsnieku atskaites ziņojumi Armijas štāba Informācijas daļai par redzēto un dzirdēto ārzemju braucienos.

Izlūkdienesta štati un finansēšana

Priekšstatu par dienesta štatiem un finansēšanu 30-tos gados gūstam iepazīstoties ar arhīva dokumentu blokiem. Te pirmām kārtām jāmin daļas kancelejas ikmēneša atskaites par daļā pastāvīgi nodarbinātiem vai pie tās piekomandētiem cilvēkiem. Otru dokumentu bloku sastāda ikmēneša algu un avansu saraksti. Trešais bloks sastāv no darbinieku komandējumu norēķiniem, budžetā paredzētām summām kara aģentu reprezentācijas izdevumiem un "slepenai aģentūrai" paredzētām summām, kā arī Armijas ekonomiskā veikala kredītu norēķinu lietām.

Daļas kancelejas ikmēnešu pārskati par kadru kustību daļā 30-tos gados apliecina, ka to izmaiņas ir nelielas. Parasti atskaitē figurē 18 virsnieku, 31 virsdienesta instruktors, 4 virsdienesta kareivji, 1 brīva līguma darbinieks. Kopā 54 cilvēki.

Savukārt, algu sarakstos uzrādītais cilvēku skaits ir par 8 vai 10 cilvēkiem lielāks. Parasti eksistē 6 algu saraksti, tie aptver 63 cilvēkus. (Šādi atsevišķi saraksti, iespējams sastādīti tādēļ, ka daļa teritoriāli neatradās vienā vietā). Jāpiezīmē, ka dokumentos eksistē arī plašāki, iespējams, visus darbiniekus aptveroši algu saraksti.

Pārlūkojot arhīvu, redzam, ka bez Informācijas daļas štatos minētiem cilvēkiem, kredītus pieprasa un saņem vēl kāda neliela cilvēku grupa. Kredītu saņemšana no Armijas Ekonomiskā Veikala ir visai vienkāršota: darbinieks uz nelielas lapiņas raksta daļas kancelejai adresētu iesniegumu, lūdzot piešķirt aizdevumu no Ls 150,- līdz Ls 350,- uz 6 mēnešiem. Kanceleja saņemtos iesniegumus laiku pa laikam apkopo un ar daļas vadītāja parakstu nosūta veikala direktijai. Interesanti, ka daudzi darbinieki kredītu pieprasījumus atkārtoti, vēl pirms pagājuši 6 mēneši un

iepriekšējais parāds nokārtots... No pievienotā dokumentu klāsta arī redzam, ka daļas instruktoriem un virsniekiem eksistējusi "dzīvokļa piemaksa" un "naudas pabalsts" 3 mēnešu algas apmērā. Redzams arī ka "slepeniem izdevumiem" 1934.gadā paredzēts Ls155444,-, bet 1937./38.gados Ls 143600,- un darbam ārzemēs attiecīgi - Ls112290,-.

Prof. E.Andersons savā darbā "Latvijas bruņotie spēki un to priekš- vēsture" šajā sakarībā raksta: "Interesanti atzīmēt, ka demokratiskās Latvijas laikā aizsardzībai atvēlēja caurmērā lielāku summu (24%) nekā autoritārā režīma laikā (22%), kad jau nopietni bija jāgatavojas valsts aizsardzībai... Demokratiskās Latvijas laikā iekšējai drošībai izdeva caurmērā 5% valsts budžeta, bet K.Ulmaņa režīma laikā - 7%! K.Ulmaņa valdība acīmredzot vairāk rūpējās par režīma drošību nekā par valsts aizsardzību".

Nobeigums

Komentējot Latvijas armijas bojāeju, prof. E.Andersons raksta: "1940.gada 14.jūnijā Parīze krita vācu rokās... Šajā brīdī Padomju Savienības vadība nolēma pārņemt Baltijas valstis savā varā. 1940.gada 15.jūnijā padomju karaspēks pārņēma visu Lietuvu un 17.jūnijā -visu Igauniju un Latviju".

Drīz visās Baltijas republikās radās jautājums par Baltijas valstu nacionālo armiju nākotni, jo Padomju republikām nebija savu armiju. Tomēr atceroties Padomju valdīšanas laiku 1919.gadā, kad eksistēja latviešu divīzijas un pat armija, ģenerāļi R.Dambītis, R.Kļaviņš un plkv. Ā.Kontrovskis sagatavoja vēstuli J.Staļinam, bet plkv. Kaņeps ar to iepazīstināja vēsturnieku prof. A.Švābi, kurš deva savu atsauksmi. Iesniegumu parakstīja kara ministrs ģen. R.Dambītis un armijas komandieris ģen. R.Kļaviņš. R.Dambītis to arī aizveda uz Maskavu.

Maskavai piekrītot, 1940.gada 27.augustā Latvijas Tautas Saeima pieņēma lēmumu par Latvijas Tautas armijas pārveidošanu Sarkanās armijas teritoriālā korpusā, bet Latvijas floti iekļāva Baltijas kara flotē. Ģenerāli R.Kļaviņu iecēla par 24. latviešu teritoriālā strēlnieku korpusa komandieri, par korpusa štāba priekšnieku iecēla ģen. O.Ūdentīņu. Drīz ģen. R.Kļaviņu nosūtīja uz Maskavu kursos un tur apcietināja. Ar teritoriālā korpusa nodibināšanu arī noslēdzās Latvijas armijas faktiskā likvidācija. Lai gan neliela virsnieku grupa vēl nodarbojās ar dažādiem jautājumiem, kas bija saistīti ar armijas daļu likvidāciju...

Sarežģītāka situācija ir ar Latvijas izlūkdienestu šajā periodā. Tā, ja Politiskās pārvaldes oficiālā pārņemšana Rīgā notika jau 1940.gada 22.jūnijā, bet Latvijas rajonos dažas dienas vēlāk, pie kam, sekojot K.Ulmaņa valdības

norādījumiem, jaunās varas pārstāvjiem ar aktu nodeva gan kantora inventāru, gan aģentūras "darba lietas", Armijas izlūkdienestu, turpretim, plkv. F.Celmiņš turpināja vadīt līdz savai nāvei 1940.gada 24.jūlijā. No štatu saraksta redzams, ka uz 1940.gada 1.jūliju arī daļas darbinieku sastāvs nav mainījies.

Pēc plkv. F.Celmiņa nāves daļu apmēram 2 nedēļas vadīja plkv. K.Tirzītis, kurš darbojās izlūkdienestā jau 1919.gadā. Šajā laikā tika likvidēta dienesta 2. nodaļa - pretizlūkošana un politiskā novērošana armijā. Vēlāk, 1940.gada septembrī, armijas likvidācijas periodā, dienestu jau vada čekists E.Kerre. Tā kanceleju joprojām vada kapteinis Kārkliņš, kurš to vadīja arī 30. gados. No pievienotiem dokumentiem redzams, ka kara aģenti Vācijā, Zviedrijā un Lietuvā pulkveži A.Plensners, G.Ķikulis un A.Deglavs nolēmuši Latvijā neatgriezties.

No vairākām trimdas latviešu publikācijām uzzinām, ka aģentūras vadītājs Linde pārgājis padomju dienestā un vēl 1940.gada rudenī bijis Rīgā. 70-tos gados Minhenes radiostacijas "Brīvā Eiropa/Brīvība" latviešu redakcija vadītājs V.Skultāns (žurnālists un vēsturnieks) aizstāvēja Vācijā vēstures zinātņu doktora disertāciju par Latvijas brīvvalsts pēdējiem gadiem. Viņš arī šajā sakarībā strādāja vācu arhīvos un starp citu, viņu arī interesēja N.Lindes liktenis. Sarakstoties ar Latvijas armijas štāba operatīvās daļas kapteini Augstkalnu, kurš pēc kara sadarbojās ar amerikāņu dienestiem, Skultāns noskaidro, ka Linde arī pēc kara sadarbojies ar čeku un strādājis PSRS izlūkdienesta štābā Karlhorstā, Austrumberlinē.

Kā zināms, Latvijas izlūkdienestam bija savs aģentu tīkls, bija arī cilvēki, kas neregulāri konsultēja vai privāti informēja dienesta darbiniekus. Latvijā darbojās arī angļu un vācu dienesti, kuru darbība turpinājās Latvijā arī pēc tās

okupācijas. Jaunajos apstākļos šo dienestu aģentu tīklam pievienojās cilvēki, kuri to nedarīja, kamēr eksistēja Latvijas valsts. To apliecina gan arhīvu dokumenti, gan emigrācijā publicētās atmiņas. Tā, piemēram, Politiskās policijas priekšnieks Liepājas apriņķī vācu okupācijas laikā K.Siljakovs savās atmiņās (1990.g. ASV) raksta, ka jau pēc Latvijas - Krievijas Savstarpējās palīdzības līguma un krievu kara bāzes izvietojanas Liepājā viņš sācis informēt firmas "Latvijas Bērzs" direktoru - rīkotāju A.Ozolu, kurš pārstāvējis angļu dienestu, par krievu flotes stāvokli Liepājā. Pēc Latvijas okupācijas 1940.gadā viņš ar šādu informāciju iepazīstinājis vācu dienesta pārstāvi Jirgensonu. Šis fakts arī veicinājis viņa nozīmēšanu attiecīgā postenī vācu okupācijas laikā. Ar vācu izlūkdienestu 1940./41.gados aktīvi arī sadarbojās bijušie militārie atašeji Vācijā un Lietuvā plkv. A.Plensners un V.Deglavs, arī LETAS korespondents E.Treiguts (līdz pat 1945.gadam). Kā angļu dienesta rezidenti vācu okupācijas laikā savukārt pazīstami arheologs V.Ģinters un tautsaimnieks O.Bīleskalns (nošauts Latvijā 1951.gadā), kuri organizēja (1943.-1945.gados) bēgļu izvešanu uz Zviedriju, bet vēlāk bija palīgi angļu-amerikāņu aģentu iesūtīšanā Latvijā pirmajos pēckara gados. Tādā kārtā varam teikt, ka pēc Latvijas valsts okupācijas un iekļaušanas PSRS sastāvā atsevišķi tās izlūkdienesta darbinieki turpināja vairāk vai mazāk veiksmīgi darboties PSRS, angļu un vācu specdienestos.

Pēc 1991.gada augusta notikumiem, līdz ar citām valsts struktūrām, Latvijā savu darbību atjaunoja arī Latvija specdienesti.

Iesākts jauns vēstures posms...

Pielikums

Kā jau minējām armijas izlūkdienests laikā no 1919. līdz 1940.gadam vairākkārt mainīja savu struktūru un nosaukumu, mainījās arī tā vadība. Lai lasītājam atvieglotu orientēšanos šajā materiālā, pievienojam dienesta un to vadītāju izmaiņas hronoloģisko secību.

1. 1919.g. marts - 1919.g., jūnijs: Apsardzības ministrijas Kontroles un informācijas birojs. Priekšnieks vec. ltn. (vēlāk kpt.) S.Staprāns.
2. 1919.g. jūlijs - 1919.g. oktobris : Augstākā Virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļa. Priekšnieks vec. ltn. O.Ivansons (vēlāk sev. uzdevumu ierēdnis Politiskā apsardzē).
3. 1919.g. oktobris - 1920.g. decembris Augstākā Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Izlūkošanas (no 1919.g. novembra Iekšējās izlūkošanas) nodaļa. Priekšnieks kapt. V.Beķeris. Viņš arī izstrādā likumu par Iekšējām izlūkošanas nodaļām un to darbību kara laikā, ko Saeima apstiprināja 1922.g..
4. 1919.g. novembris - 1920.g. decembris Augstākā Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Ārējās izlūkošanas nodaļa. Priekšnieks kpt. H.Rozenšteins.
5. 1919.g. decembris - 1921.g. marts Augstākā Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Izlūkošanas nodaļa. Priekšnieks kpt. H.Rozenšteins.
6. 1921.g. marts - 1924.g. februāris Apsardzības (no 1923.g. Kara) ministrijas Galvenā štāba Operatīvās daļas Izlūkošanas nodaļa. Priekšnieks plkv-ltn. H.Rozenšteins.
7. 1924.g. februāris 1929.g. septembris Armijas komandiera štāba Operatīvās daļas 3. nodaļa. Priekšnieks plkv-ltn. H.Rozenšteins (viņu ilgstoši aizstāj plkv.ltn. A.Vinters).

8. 1929.g. septembris - 1934.g. maijs Armijas štāba Operatīvās daļas Informācijas nodaļa. Priekšnieka v.i. (no 1929.g. decembra, priekšnieks) plkv-ltn. G.Ķikulis.
9. 1934. g.maijs - 1939.g. jūlijs Armijas štāba Informācijas daļa. Priekšnieks plkv. G.Ķikulis.
10. 1939.g. jūlijs - 1940.g. jūlijs Armijas štāba Informācijas daļa. Priekšnieks plkv.F.Celmiņš.
11. 1940.g. jūlijs - 1940.g. augusts Tautas Armijas štāba Informācijas daļa. Priekšnieks plkv. K.Tirzītis.

Izmantotā literatūra

1. Prof. E.Andersons, "Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture" DV agāds. Kanāda, 1983.
2. S.Staprāns, "Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules", "Valters un Rapa". Rīga, 1925.
3. V.Beķeris "Manas atmiņas par Latvijas nodibināšanas laiku" Rīga, 1928.
4. B.Kalniņš, "Vēl cīņa nav galā..." (Atmiņas). "Memento". Stokholma, 1983.
5. "Statistikas brīvprātīgo korespondentu rokas grāmata". 1943. un 1944. gadi.
6. E.Treiguts, "Latvieši, karš ir sācies". Apgāds "Gauja", ASV, 1990.

Pievienoto arhīva dokumentu saraksts

- 1) Augstākā Virspavēlnieka (turpmāk AV) štāba op. d. Ārējās izlūkošanas nodaļas ziņojumi (P1,13.lpp).
- 2) AV štāba op.d. Iekšējās izlūkošanas nodaļas mērķi, struktūra un dienesta instrukcijas (P1-P5).
- 3) Armijas komandiera štāba 3. nodaļas ziņojums par Krievijas bruņotiem spēkiem Latvijas pierobežā un tuvējā aizmugurē (P6).
- 4) Padomju Krievijas armijas un Ārējā izlūkdienesta struktūra un darbība 20-tos gados (P7), GPU.
- 5) Par Krievijas specdienestu darbību Latvijas pierobežā (P8-P10).
- 6) Ziņas par vācu un poļu specdienestu darbību (P11_P12).
- 7) Sakari, konsultācijas un informācijas apmaiņa ar krievu, somu, angļu un japāņu dienestiem (P13-P14).

- 8) Izlūkdienesta štati un finansēšana (P15-P16).
- 9) Kara ministra un Armijas komandiera pavēles: KM 29/33, 1; 34/8, 5; AK 35/11, 4; 38/22, 2. 3. piel. O-1, 5.lpp.).
- 10) Armijas štāba priekšnieka ģen. Hartmaņa apkārtraksts par izlūkošanas jautājumu risināšanu; plkv. G.Ķikuļa sarakste ar Armijas štāba daļām (piel.O-2,4.lpp.).
- 11) Armijas štāba Operatīvās daļas 3. nodaļas atskaite (piel.O-3,14.lpp.).
- 12) Armijas komandiera apkārtraksts par spiegošanas apkaršanu armijā ar attiecīgām instrukcijām; noteikumi par kara noslēppumu glabāšanu (O-4, 6. lpp.).
- 13) Izziņa par virsd. seržanta P.Dišlera līgavas Z.Kiriļenko politisko uzticamību (O-5, 5.lpp.).
- 14) Izraksts no Rīgas Apgabaltiesas sprieduma G.Heines lietā (piel.O-6, 4.lpp.).
- 15) Ārlietu ministrijas administratīvā departamenta direktora raksts Politiskās pārvaldes priekšniekam par vācu aģentu kursiem Minhenē (piel.O-7,4.lpp.).
- 16) Latvijas ģenerālkonsula Dancigā A.Birznieka raksts Politiskās pārvaldes priekšniekam (O-8,5.lpp.).
- 17) Aģentūras ziņojumi par aizsargu Putrāli (piel. O-9, 7.lpp.).
- 18) Apliecību kopijas, kas izsniegtas Informācijas daļas darbiniekiem, kuri darbojas Latvijas-Krievijas pierobežā (piel.O-10, 2.lpp.).
- 19) Politiskās pārvaldes rajona priekšnieka R.Mergina ziņojums par specdienestu savstarpējām attiecībām Latvijas - Krievijas pierobežā (piel.O-11, 2.lpp.).
- 20) Igaunijas slepenpolicijas pārsūtītā krievu izlūkam atņemtā instrukcija (O-12, 5.lpp.).
- 21) Igaunijas slepenpolicijas pārskats par GPU darbību Igaunijā 1933.gadā (O-13, 27.lpp.).

22) Plkv. G.Ķikuļa sarakste ar štāba iestādēm par radioizlūkošanas jautājumiem (O-14, 4.lpp.).

23) Kapteiņa G.Porieša atmiņas par darbu radioizlūkošanas nodaļā (O-15, 3).

24) Latvijas sūtņa Krievijā F.Kociņa un kara aģenta plkv. J.Zāliša ziņojumi par Ribentropa - Molotova paktu (piel.O-16, 6.lpp.).

25) Latvijas sūtņa Krievijā F.Kociņa ziņojums par stāvokli Krievijā (O-17, 2.lpp.).

26) Kara aģenta plkv. J.Zāliša ziņojums par auto braucieni Maskava-Kijeva (O-18, 8. lpp.).

27) Informācijas daļas arhīva dokuments par Krievijas zelta rezervēm (O-19, 10.lpp.).

28) Kara aģenta Igaunijā un Somijā plkv. ltn.Veckalniņa ziņojums par sarunām ar Igaunijas izlūkdienesta priekšnieku plkv. Māazingu (O-20,7.lpp.).

29) Bruņoto auto-tanku pulka k-ra ziņojums par braucieni uz Beļģiju, Vāciju, Angliju un Lietuvu (O-21, 10.lpp.).

30) Informācijas daļas budžeta jautājumi (O-22, 12.lpp.).

31) Izlūkdienesta un Politiskās pārvaldes štati un finansēšana (O-23,12.lpp.).

32) Izlūkdienesta štati no 1.08.40.; kara aģentu A.Plensnera, G.Ķikuļa un V.Deglava parādu lietas (O-24, 4.lpp.).

33) V.Skultāna sarakste ar kapt. Augstkalnu par aģentūras vadītāju N.Lindi (O-25, 8.lpp.).

13.03.97.

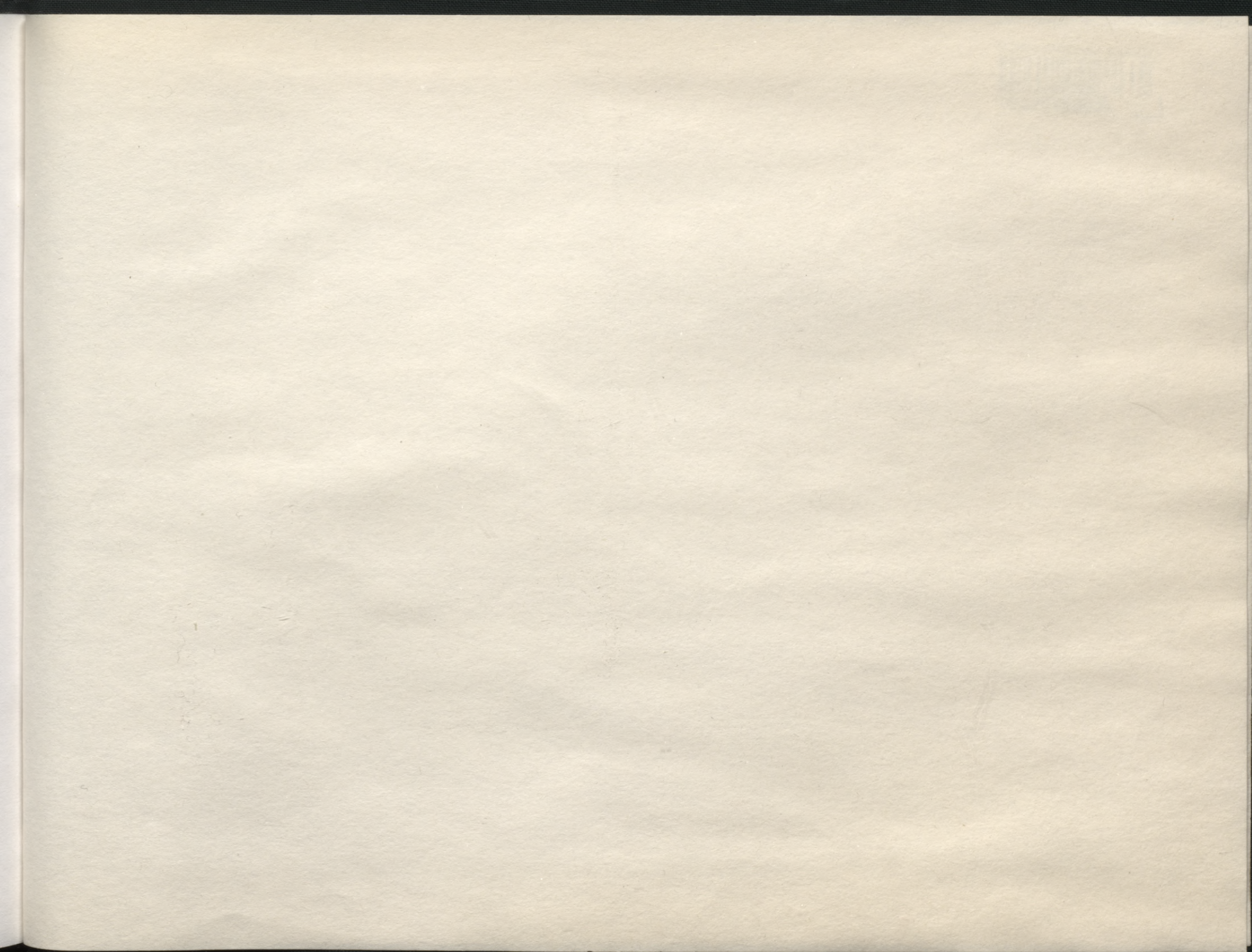
E.Stabiņš

- 22) PĪk. G. Kikula saraksts ar šāda testāda par radioizlūkšanas jautājumiem (O-14, 4.lpp.)
- 23) Kapteņa G. Porters ziņojums par darbu radioizlūkšanas nodalē (O-15, 3.)
- 24) Latvijas sūta Krievijā F. Kociņa un kara aģenta pĪk. J. Zāliņa ziņojumi par Ribentropa - Molotova paktu (pārl. O-16, 6.lpp.)
- 25) Latvijas sūta Krievijā F. Kociņa ziņojums par atvokli Krievijā (O-17, 2.lpp.)
- 26) Kara aģenta pĪk. J. Zāliņa ziņojums par auto braucienu Maakava-Kijevas (O-18, 8.lpp.)
- 27) Informācijas daļas arhīva dokumenta par Krievijas sēta teļevēm (O-19, 10.lpp.)
- 28) Kara aģenta Iganija un Šonija pĪk. un Veckaļņa ziņojums par sarunām ar Iganijas izlūkdienesta priekšnieku pĪk. Māksingu (O-20, 7.lpp.)
- 29) Braucis auto-tanku pūka k-ā ziņojums par braucienu uz Beļģiju, Vāciju, Angliju un Lielu (O-21, 10.lpp.)
- 30) Informācijas daļas budžeta jautājumi (O-22, 12.lpp.)
- 31) Izlūkdienests un Politiskās pārvaldes štāni un finansēšana (O-23, 12.lpp.)
- 32) Izlūkdienests štāni no 1.08.40; kara aģentu A. Pēnsners, G. Kikula un V. Deģlava pārdošanas (O-24, 4.lpp.)
- 33) V. Skutnāns saraksts ar kapr. Augstālam par aģentūras vadītāju N. Lindi (O-25, 8.lpp.)

E. Štepa

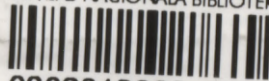
12.03.92.

- 8) Izlūkdienests štāni un finansēšana (O-15, 12.lpp.)
- 9) Kara ministra un Armijas komandiera pavēles: KM 2033, 1. JAIS, 2. AK 3241, 1. JAIS, 2. J. pārl. O-1, 2.lpp.)
- 10) Armijas štāna priekšnieka ģen. Hartmāna aplūkojums par izlūkšanas jautājumiem, pĪk. G. Kociņa saraksts ar Armijas štāna daļām (pārl. O-24, 4.lpp.)
- 11) Armijas štāna Operatīvās daļas 3. nodalē rakstiski (pārl. O-24, 4.lpp.)
- 12) Armijas komandiera aplūkojums par spiegošanas aplūkošanu armijā ar mērķu instrukciju; noteikumi par kara noslēpumu glabāšanu (O-4, 6.lpp.)
- 13) Ieviešana par vienā sēdē P. Dīstera līguma izstrādāšanu (O-2, 2.lpp.)
- 14) Izlūkdienests no Rīgas Apgabaltiesas sprieduma (O-2, 2.lpp.)
- 15) Ārlietu ministrijas administratīvā departamenta lūgums rakstā Politiskās pārvaldes priekšniekam par vienā sēdē rakstā Politiskās pārvaldes priekšniekam (pārl. O-7, 4.lpp.)
- 16) Latvijas ģenerālkonsoles Dančija A. Bērziņa rakstā Politiskās pārvaldes priekšniekam (O-4, 2.lpp.)
- 17) Argentīnas ziņojumi par aizsargu Poulā (pārl. O-7, 4.lpp.)
- 18) Aplikāciju kopijas, kas izsniegtas Informācijas daļas darbiniekiem, kuri darbojas Latvijas-Krievijas pierobežā (pārl. O-18, 2.lpp.)
- 19) Politiskās pārvaldes štāna priekšnieka R. Štepaņa ziņojums par spiegošanas savstarpējām atbildēm Latvijas - Krievijas pierobežā (pārl. O-11, 2.lpp.)
- 20) Iganijas slepenpolicijas štāna Krievu izlūkšanas štāna instrukcija (O-12, 2.lpp.)
- 21) Iganijas slepenpolicijas štāns par GPU darbu Iganijā 1933 gadā (O-13, 27.lpp.)

Ls. 1.50

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302019000

2002-4
L 87